

apud Barbaros, sive de procurandâ Indorum salute Libros 6. Coloniae apud Arnoldum Mylium 1596 in 8°, et prius 1589 et 1595. — *Historia naturalis, et moralis Indiae Libros 7*, 1590 in 4°, et 1591 in 8°, et 1610 in 4°. Eos transtulit Italice Joannes Paulus Gallulius 1596 in 4° et Latinè Theodorus de Bry, inseruitque parti 9 suae *Historiae Occidentalis. — Concionum Tomos 5*. Gravi, et eleganti stylo, Salamanticae apud Joannem et Andream Renault, 1596 et sequenti in 4° et Venetiis, 1599, Coloniae 1600 in 8°. — *Concilium Linense lib. 5* digessit, et latinè conscripsit.

DE CHRISTO IN SCRIPTURIS REVELATO.

CAPUT PRIMUM.

UNIVERSAE SCRIPTURAE SCOPUM ESSE CHRISTUM.

Quisquis divinas et arcanas litteras legit, neque Christum novit, et cogitat, legere quidem potest; quod legit, intelligere nullo modo potest. Accidit enim ei necesse est, quod de eunuchio illo Aethiopico Lucas refert, qui cum Isaiaae praeclearissimum vaticinium de Christi passione volveret, atque ex eâ urbe reverteretur, in quâ non ita pridem illa ipsa quae ille propheta commemorat, palam gesta perfectaeque essent, tamen à Philippo rogatus, an quae legeret intelligeret, professus est planè, se nisi id eunuchum esset nactus interpretem, intelligere minime posse. Quae hominis et humilis, et vera confessio, adjuncto pio discendi studio, saluam attulit ignorantiam quidem, sed veritatis cognitionem desiderant. Nam Christo, per Philippi ministerium annuntiatio, et prophetica oracula luce velut allata perspexit, et ipsum qui ibidem continetur, Christum amplexus, Evangelicam gratiam caelesti lavacro tinctus, assecutus est. Itaque prius discere oportet Christum, quam Scripturae sacrae arcana nobis penetranda existimemus, cum ne primus quidem aditus sine illo pateat, qui caelestis hujus litteraturae primum elementum se proficitur. Ego, inquit, sum a et o, principium et finis. Quod si impossibile est, privis elementis ignoratis, librum tenere, quo pacto caelestem doctrinam consequi quisquam poterit, Christum nesciens, qui, à primo sermonis initio usque ad summum, unus scopus est, ac veluti magni et pulchri corporis ipsa mens, quae sensuum, vitam, vires, decorem, atque omnia omnibus partibus administrat? In capite libri scriptum est de me, dicit in psalmo ipse Christus, quemadmodum Apostolus Paulus exposuit, qui finem legis eundem affirmat ad justitiam omni credentium. Quod si, ignorato fine cujusvis vel actionis, vel orationis, quid ret agatur, aut significetur, cognoscere penitus non possumus, sed haecamus proorsis, aut aliud pro alio cogitemus necesse est, quis non videt, si Christus est legis finis, legem sine Christo nihil aliud quam magnas tenebras legenti, periculosos errores intelligentiam sibi usurpanti allaturam? Sicut ergo, cum in narrantem aut sermocinantem aliquem

virum incidimus, cujus initium et institutum nescimus, quamvis multa audiamus parùm admodum aut nihil percipimus, estque nobis tota ipsa oratio insuavis et molesta, donec de quo sit sermo narratione doceatur, edocti verò pervenimus audiamus, ac facillimè intelligimus, quòd summam totius orationis teneamus: ita sanè qui Christum Jesum in sacra Scripturâ cogitat, cum sibi non ita difficilem, tum verò dulcissimam experitur, adde utillissimam etiam, quamvis non ita multa illius evolvat. At Christum qui vel non credit, vel parùm cogitat, quamvis multa, ac proluxa Scripturarum spatia percorat, oibis is propemodum intelligit, nihil omnino fructus suavitatisque percipiet. Quare in omni legis divinae pagina sedulo Christum meditari, quaerere, et cogitare debemus. Ego sum via, veritas, et vita; et principium verborum tuorum veritas; et: In ipsa vita erat, et vita erat lux hominum. Neque est alia vita aeterna, nisi ut cognoscent homines te solum Deum verum et quem misisti Jesum Christum. Itaque universa non solum novi, sed veteris etiam Testamenti scripturae huc spectat, ut Christum agnoscat, fidelique obedientiam colatur, in eoque uno salus hominum sua esse intelligatur.

CAPUT II.

LEGEM EVANGELIO DECLARARI ET PERFICI.

Ex quibus fit, ut Testamenti veteris nulla sit ratio melior interpretandi atque intelligendi, quam novi ejusdem aeterni Testamenti cognitio. Quod enim illud annuntiat, hoc exhibet, quemadmodum Christus suos docuit, cum dixit: Nolite putare, quoniam veni solvere legem, sed adimplere. Amen quippe dico vobis donec caelum et terra transeat, iota unum aut unus apex non preteribit à lege donec omnia fiant. Usque adeò exactè veteri respondet novum Test., legi Evangelicum. Et enim eximia pietatâ solet peritus artifex prius rudi materiâ delineare atque adumbrare formam, quam vivis postea perfectisque coloribus exprimit, ac prius vestigia raderet impressa sequens, et perficiendo quodammodo delet, et delendo quodammodo perficit: ita evangelica gratia, olim praefigurata, legem et implet, et tollit. Nulli

enim illic predictum est, nihil praesignatum, quod non sit hic exhibitum, atque perfectum. Quare nullo modo illa pugnant: Non veni solvere legem, sed adimplere; et: Lex et prophetae usque ad Joannem. Neque illa rursus: Evocati estis à Christo, qui in lege justificavit; et: Legem destrinximus? Absque, sed legem statimur. Etenim cum legis finis sit Christus, tunc maxime lex statuitur, cum Christus tenetur, tunc egregiè consistit, cum edito evangelio. An qui fornici futuro fulera praestruit, cum fuerit opus perfectum, conquiritur quòd perpetuae structurae supposita ad tempus materia cedat? Nonne hoc agunt, hoc expetunt fulera ipsa, ut moles cui fabricandae serviunt, perpetuâ firmitate consistat? Quòd si ipsa disjiciantur, opere absoluto, nulla est artificis accusatio. Utrumque enim ratione idonea excogitavit, atque inter se cohaerere fecit. Quod totum argumentum de lege et evangelio à Paulo preclaro est similè explicatum. Lex, inquit, pedagogus noster fuit in Christo. Notum est et quotidie fit, ut pueri nobiles ac regii severo pedagogo tradantur nutriendi quae instituendi, non ipsi quidem, sed patri potius, à quo hereditatem percepturi sunt, et in ejus disciplinam liberam atque ingenuam ex illa veluti servili, jam confirmatâ aetate et maturâ, transeant. Itaque et pater, et pedagogus optimè inter se conveniunt, quamvis pro diversâ puerorum aetate et capiti, diversam educationis formam teneant, atque ab hoc certè perficitur quicquid illius curâ rudioribus animis inchoatum traditur. Quare tantùm adest, ut lex et gratia pugnent inter sese, ut altera alteri perquam necessaria sit, ut lex preparet quòd gratia perficiat. Et vetus quidem Testamentum aut vix aut nullo pacto intelligi potest, nisi novum credatur. Ut novum verò credatur, magno opere confert vetus, in quo testata ea ipsa omnia, quae Spiritus idem in novo docet. Bene ergo Isaïas dixit: Nisi crederitis, non intelligetis, quod oportet novum credere, ut vetus intelligatur. Bene quoque Salvator noster admonuit: Si crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi: de me enim ille scripsit. Nam revedatur justitia Dei ex fide in fidem, ut Paulus loquitur; id est, ex fide veteris in fidem novi Testamenti evangelicam.

CAPUT III.

EVANGELIUM LEGE ET PROPHETIS COMPLEBARI.

Hoc, ut divinam sapientiam, omnia consilio suo moderantem, decebat, Christus tenens, mirabile est dicti, quoties et quantâ diligentia fidem suam ex veteri Scripturae documentis asseruerit, confirmarit, astruxerit. Itaque jam cum impiis et infidelibus agens, jam cum suis mitioribus quidem et ad discendum bene paratis, sed tamen crassis adhaere, et parùm ingenio promptis. Ac Iudeis quidem tùm Moysen suum objicit, quem aut oscitanter legerent, aut infideliter acciperent; propterâ scrutari jubet Scripturas, quodam ipse de illo testimonium perhiberet, et Davidem opponi de Christo cauentem: Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis. Et cum accepisset Isaïae volumen, ac locum fortè aperuisset ex capite sexage-

simo primo, in auribus illorum tunc esse prophetiam illam impletam docuit, quòd ipse illo esset quem Spiritus Domini unxisset, atque ad evangelizandum pauperibus misisset, ut sanaret contritos corde, ut praedicaret redemptionem captivis, et caecis visum largiretur, et contractos dimitteret liberos, et tempus salutare Deoque gratum annuntiaret hominibus: quae omnia sanè ille egregiè praestabat, ut ipse rei veritatio evicti testimonium redderent, vel illos homines qui mox ipsum praecipitem acturi fuerant. Jam verò discipulos quàm frequenter, quàm dilucidè Scripturarum admo-net, atque in his praescribit, quae ab illorum et sensu et studio maxime aliena intelligebat, hoc est, de passione sua et morte et opprobrio crucis: Ecce, inquit, ascendimus Hierosolyman, et consummabuntur omnia quae scripta sunt per Prophetas de Filio hominis. Quae statim explicat: Tradetur enim gentibus, et illudetur, et flagellabitur, et conspuetur; et postquam flagellaverint, occident eum, et tertid die resurget. Atque alio loco: Quod scriptum est oportet impleri in me; et: Cum inquit deputatus est. Etenim ea quae sunt de me, finem habent. Et rursus: Filius quidem hominis vadit sicut scriptum est de eo. Mox etiam ad Petrum: Quomodo ergo implebuntur scripturae, quia sic oportet fieri? Et postquam à mortuis surrexit, duobus iter facientibus ac de ipso sermocinantibus sese conitem adjungens: O, inquit, stulti, et tardi corde ad credendum in omnibus quae locuti sunt prophetae. Nonne haec oportuit pati Christum, et ita intrare in gloriam suam? Et incipiens à Moysè et omnibus prophetis, interpretabatur illis in omnibus Scripturis, quae de ipso erant. Atque eadem die, Apostolis apparsens, repetit quae pridem de Scripturis in ipso complendis commonefecerat. Haec, ait, sunt verba quae locutus sum ad vos, cum adhuc essem vobiscum, quoniam necesse est impleri omnia, quae scripta sunt in lege Moysi, et prophetis, et Psalmis de me. Tunc aperuit illis sensum, ut intelligerent scripturas, et dixit eis: Quoniam sic scriptum est, et sic oportebat Christum pati, et resurgere à mortuis tertid die, et praedicari in nomine ejus penitentiam et remissionem peccatorum in omnes gentes. Quae scripturarum intelligendarum Apostoli luce perfusi, sensi et Spiritu à Domino accepto, cum mysteria Christi vel narando traderent, vel disputando et scribendo docerent, ad fidem conciliandam Evangelio prophetarum oracula tanti ubique fecerunt, ut non dubitet Petrus ipsi colorum testimonio praefere, ad hunc modum scribens: Et hanc vocem nos quidem de caelo allatam cum essemus cum ipso in monte sancto. Et habemus firmiorem prophetarum sermonem, cui beneficiis attendentes, quia lucere incant in caliginoso loco, donec dies clarescat, et lucifer oriatur in cordibus nostris. Ex qua re animadvertimus, cur sancti Evangelistae, Matthaeus praecipue ac Joannes passim, cum Christi res gestas referunt, eam testimonio veteris scripturae adhibenda sibi putent. Matthaeus quidem, cum virginis conceptum et partum narrat, cum ubero Christi natalem, tum puerorum caedem ab impio rege perpetratam, cum Christi ex Aegypto regressum, cum Joannis predicationem, cum

Christi evangelizandi exordia, cum conversationis suavitate, et miram mansuetudinem, cum beneficia et curationes afflatis miseris, cum ingressum in Hierosolymam illum illustrem atque aselli equitationem, cum Juda proditorem et inane penitentiam, cum vestimentorum sortitionem, cum alia denique commemorat, quae modo memoria non occurrunt. Porro Joannes scripturam impletam profert, cum à Christo flagello deturbatus è templo mercatores scribit, cum asello vectum Dominum et ipse commemorat, cum in cruce pendens sitire se dixit, ut aceto potaretur, cum crucifixum quidem, sed nullum ipsius os committunt, denique cum narrat resurrectionis aperta indicia esse ac Petrom vidisse, nec tamen resurrectionem credidisse, quod nondum scripturam didicissent: ceteras quoque scripturas tunc fuisse ab Apostolis intellectas, cum iam Dominus esset glorificatus. Tunc enim et gestorum esse recordatos, et Scripturae attestatione communitos penitus credidisse. Tanti apud primos Ecclesiae principes fuit veteris scripturae auctoritas ad novam de Christo fidem asserendam. Haec videro est in omni fere concione aut collatione Apostolorum, Christi Evangelium testamenti veteris predictionibus comprobant. *Huic*, inquit Petrus, omnes prophetae testimonium perhibent, remissionem peccatorum accipere per nomen eius. Idem aliis quoque: *Deus autem qui praenuntiavit per os omnium Prophetarum pati Christum suum, sic implevit. Et infra: Et omnes Prophetae à Samuel et deinceps qui locuti sunt, annuntiarunt dies istos. Similiter Stephanus: Et occiderunt eos qui praenuntiabant de adventu Justi, cujus eos nunc praedictores et homicidae fuisse. Eodem modo Paulus ad Antiochenos: Qui enim habitabant, inquit, Hierusalem et principes eius hunc ignorantes et voces prophetarum qua per nos sabbatum leguntur, iudicantes impleverunt. Cunctaque consummasset omnia quae de eo scripta erant, deponentes eum de ligno posuerunt in monumento. Et Romae in vinculis positus: Exponebat, inquit, testificans regnum Dei, suadensque eis de Jesu ex lege Moysi et Prophetis à mane usque ad vespem. Atque ad Romanos scribens: Segregatus in Evangelium Dei, quod ante promiserat per Prophetas suos in scripturis sanctis. Immensum erit huius argumenti percurrere singula; sed praclarum adhuc Petri documentum non praetermittam, quod ita habet: *De qua salute exquisierunt atque scrutati sunt Prophetae, qui de futurâ in vobis gratiâ prophetarum, scrutantes in quod vel quale tempus significaret in eis Spiritus Christi: praenuntians eas quae in Christo sunt passiones et posteriores glorias: quibus revelatum est, quia non sibi metipsis, vobis autem ministrabant ea, quae nunc nuntiata sunt vobis per eos qui evangelizaverunt vobis. Passiones Christi quas dicit, perspicuum est: irrisiones certè, et convicia, flagella, alapas, ceteraque gravia, quae Evangelistae narrat; atque imprimis abjectissimum mortis genus, opprobrium crucis. In his enim praenuntiandis tanta est prophetici Spiritus magnitudo, ut longè copiosius in Prophetis, quam in Evangelistis legantur. Posteriores vero glorias, resurrectionem mirabilem**

ad Patrem ascensum et concessum ad dexteram, tum potentiam in omnia humana et caelestia datam, et regnum immortale sanctorum, atque ipsam iudicii extremi maiestatem significant; quae futura quidem, partim è spiritu familiari occulta et incerta sapientia Dei doceant, didicerant; sed desiderio tanta mysteria assequendi ardentes, iussi sunt Prophetae divinitus, aliis potius scribere quam sibi ipsis videnda expectare. Atque hoc insinuat Petrus, quemadmodum Abacae disertè loquitur: *Contemplabor, inquit, ut videam, quid dicatur mihi, et quid respondeam ad arguentem me. Et respondit mihi Dominus et dixit: Scribe visum et explana eum super tabulas, ut percurret qui legerit eum. Quia adhuc visus procul, et apparuit in fine, et non venietur. Si moram fecerit, expecta illum, quia veniens veloci et non tardabit. Ecce qui incredulus est, non erit reus anima eius in semetipso: iustus autem in fide sua vivet. Quo testimonio saepe Paulus ostendit sine antiquos sive posteriores iustos ex Christi fide iustificatos. Quibus argumentis satis illud effectum est, quod initio diximus, vultis quidem Testamentum sine novo intelligi minime posse: novum vero veteri comprobari, quod unus Christus fidei auctor, iuxta Apostolum, consummaturusque sit.*

CAPUT IV.

TUDES IN LEGE CAECOS ESSE, QUOD CHRISTUM IGNORENT.
 Que cum ita habeant, facile est Iudaice caecitatis causas pernoscere, quibus cum nihil magis in manibus sit, nihil frequentius in ore, quam Scriptura divina, nihil est tamen obscurius atque infructuosius. Quia potius noxium et exitiale malitia illorum reddidit est, quod est unice ad salutem ipsorum divinitus institutum, ita vaticinante Spiritu sancto: *Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum et in retributiones et in scandalum. Obscuraverunt oculi eorum non vident, et dorsum eorum semper incurva.* Verè enim ex mensa caelestis Scripturae, qua pasci et alii debebant, scandalum potius et laqueum, et dignam ire retributionem accipiunt: quod oculi illorum clausi sunt, et dorsum in terram incurvum, ut aeterna ac caelestia videri non possint, terrenis his infinisque affixi, dum in spiritali lege nihil nisi carnale cogitant, nisi animare, vel desiderant vel expectant. Propterea Isaias audivit: *Claudes oculos populi huius, et aures eius obtura, ut videntes non vident, et audientes non intelligunt.* Vident divinos codices et legunt atque audiunt, sed in illis ipsis caeci sunt, et surdi ac trunci. Ipsi enim oculos suos compresserunt. Nam quod illa dixerit Isaias, propterea quod Christum repellentes, quae de Christi excellentia prophetae docent, Iudaei intelligere non possint, aperte Joannes indicat, cum recitatio illi testimonio adiungit: *Haec dixit: Isaias quando vidit gloriam eius, et locutus est de eo. Haec accidit his quoad ab eodem propheta illi scripsum est: Quoniam miscuit vobis Dominus spiritum saporis, claudet oculos vestros. Prophetas et Principes vestros, qui vident visiones, operiet. Quo pacto vero oculos perfluerum claudat, et operiat majores natu ac magistros docet consequenter: Et*

*erit vobis visio omnium sicut verba libri signati: quem cum dederint scienti literas, dicent: Lege istum; et respondebit: Non possum, signatus est enim. Et dabitur liber nescienti literas, diciturque ei: Lege; et respondet: Nescio literas. Ita declarat sacram Scripturam ab illis non esse quidem auferendam (quos catholice Ecclesiae Scribarios esse oportere praclare Augustinus dixit) sed tamen ita clausam et illibatam futuram, ut neque et literas scienti et ignoranti ex usu sit. Causam huius in illa gente stupida caecitatis atque infatuationis è vestigio ponit Spiritus sanctus. Et dixit Dominus: *Eò quod appropinquat populus iste ore suo, et labiis suis glorificat me, cor autem eius longè est à me, et timuerunt me mandato hominum et doctrinis: ideo ecce ego addam, ut admirationem faciam populo huic miraculo grandi, et stupendo; perivit enim Sapientia à sapientibus eius, et intellectus prudentium eius abscondetur.* En tradit et quò venerit infelicitas et absurditas hominum, qui repellentes bonam conscientiam, fidei quoque iocurram fecerunt. Christum enim non recipientes neque agnoscentes, ut oportuit, lucem Scripturarum saecularum, quae unus est Christus, amiserunt. Quam hoc praclare Paulus eloquitur, quam divinè philosophatur hoc loco: *Habentes igitur, inquit, talem spem, nullâ fiducia situar; et non sicut Moyses ponebat velamen super faciem suam, ut non intenderent filii Israel in faciem eius, quod evacuatur. Vetus Testamentum dicit per Moysen figuratum, quod non erat futurum aeternum sicut novum, ac proinde evacuandum quod caeremonias et promissiones terrenas contineret. Sequitur verò: Sed obtusæ sunt sensus eorum. Utque in hodiernum enim diem ipsa velamen in lectione veteris Testamenti manet non revelatum (quoniam in Christo evacuatur), sed usque in hodiernum diem cum legitur Moyses, velamen positum est super cor eorum. Cum autem conversus fuerit ad Dominum, auferetur velamen. Quid igitur prodest intendere in Moysen, cum velatus opertusque sit? Quid per illius apices oculos clausos decere? Usquequàm enim convertantur ad Dominum, et David regem suum agnoscat, ut est ab Osee dictum: *Populus ille jacet in tenebris.* Velamen autem legis et propheticum nullum est aliud, quam ignorantia Christi. Quoniam in Christo, inquit, evacuatur. Uno verbo dixit omnia. Lex enim Evangelio cecidit, neque est alia illius utilitas quam ut praeparat Evangelio, quo veniente non habet ultra locum. Obscuritas quoque, et intelligendi impedimentum omne tollitur simul atque in lege Christus praedictus et multis modis ac variis significatis agnoscitur. Legem enim sine spiritu legis, qui est Christus (Spiritus oris prophetici, ut dixit Jeremias), intelligere est impossibile. Itaque flentem et quereantem Joannem quod librum divinae praesentiae clausum atque obsignatum sigillis septem nemo aperire posset, aut legere, neque in oculo, neque in terra, neque subitas terram, unus de senioribus illis throno Dei stantibus bene sperare jussit ac sedato esse animo, quò leo de stirpe David, idemque agnus pro nobis occisus, solus esset librum explicaturus, quem clausum Isaias populo infideli praedixerat.**

CAPUT V.

ADVERSUS GNOSTICOS, ALIOSQUE HAERETICOS VETUS TESTAMENTUM REVEDIANTES.

Sicut vetus Testamentum Iudaei, novo repudiato, amplectentes, nihil nisi onus inerte portant, magnisque et perniciosis erroribus involvuntur, quòd litteram occidentem teneant, spiritum vitalem abieciunt: ita ex diametro oppositi quidam Christiani nomine, repugnant, cum novum Testamentum laudant et probant, vetus improbant atque rejiciunt, utrumque aequè perdunt. Etenim cum sit idem Spiritus fidei, ut Apostolus docet, qui tam veteris quam novi Testamenti ministris afflavit, atque in his eloquens est, haud fieri potest, ut aliàs mendax iniquisque sit, aliàs sanctus et verax. Initio senæ nascentis Ecclesiae à Satana introducti sunt homines pessimi, qui Christianum sibi nomen usurpantes, et foedissimam vitam agerent, et portentosa dogmata invehent, quibus omnia Scripturae sanctae munimenta convellerent, ut dum à veris Christianis minas internoscerent, vulgus vocabulo ipso deceptum pessimam de Christi Ecclesia, ut Justini atque Eusebii conqueruntur, opinionem conciperet. In his fuisse Carpocrates, Cerdon, Marcion, ceteraque Gnosticum pestes, quos Irenaeus et Tertullianus, et Epiphanius, ceterique haereseum oppugnatores referunt, legem et prophetas damnasse, veteris Testamenti Deum recusasse, neque patrem Domini nostri Jesu Christi esse voluisse. Quorum nugae etiam auxit tempore praecedente Manes, cuius impietatem et vanitatem incredibilem cum aliis in multis, tum maxime in damnando Deo veteris Testamenti non solum refert, sed copiosè etiam refellit Augustinus. Quòd si monstra haec hominum rogitas, quae fronte Christianum sibi nomen imponent, Evangelium recipiant, Christum profiteantur, et tamen Deum illum, mundi huius conditorem, legis et Prophetarum auctorem averseant, quem Evangelia Epistolaeque omnes apostolicae unum Deum eundemque Patrem Domini nostri Jesu Christi aperte ebreòque predicent, quod responsurus putas? Id proisus quòd impudentem ac vesannam talium licentiam respondere par est. Dopravatum esse novi Testamenti scripturam, quoties veteris auctoritatem vitare. Ita pro libidine vetera vellunt, nova decurtant. Sed nihil hic immorari amplius aut libet aut expedit. Illud confessione vel mendacii ipse teneamus, non posse novum Testamentum sine fide veteris stare. Quoniam admonuisse nihil vetit propter illorum pestilentis errores tempore jam Apostolice pulcherrant à Petro et Judà, et ipso Paulo, atque à Joanne quoque contra corruptorum fidei venena, Apostolica doctrina antidoto in Epist. ecclesias fuisse munitas.

CAPUT VI.

COLLATIONEM UTRIVSQUE TESTAMENTI ESSE FERUTILEM AD INFERIDES COARCTUENDOS.

Si quis igitur utriusque Testamenti de Christo sententias diligenter colligat, atque inter sese pari fide

ferat, tàm ita concinnat ac coarctet, ut quae in Evangelio leguntur exhibita, in lege demostret praedicta, magnum is, meà sententià, operis praedicti facturus est. Ac vix dicere possum, quantos huius laboris fructus, si ut par est adhibeatur, futuros putem. Primus ille est certus et expeditus ad refellendos ac debellandos eos, qui vel evangelicam legem aspernantur, cum veterem mordicis retineant, vel contra novo suscepto atque probato Testamento rejiciunt vetus. Nam confundendi exponendique Judaeos nulla est ratio, nulla via, nisi ex scripturis ipsorum Jesus Christus demonstretur: in quo omnia à lege et prophetis praedicta penitus expleta sint, ut amentiae et fororis sit, alium, in quo illa fiunt, praestolari, leuabit in id studii vehementer Paulus, egregius Christi praedicator, cuius indefessam in hoc Iudaeis probando operam cum aliis saepe, cum apud Thessalonicenses maxime Actus Apostolici commendat. *Cum perambulasset, inquit, Amphipolim et Apolloniam, venerunt Thessalonicam, ubi erat Synagoga Iudaeorum. Secundum consuetudinem autem Paulus intravit ad eos, et per Sabbata tria disserbat eis de Scripturis, adaperiens et insinuans quia Christum oportuit pati, et resurgere de mortuis, et quia hic est Jesus Christus, quem ego annuntio vobis. Cui praepertis optimi industriae par nobilium auditorum cura respondit: Nam nobilitiores, inquit, eorum qui sunt Thessalonicam susceperunt verbum cum omni aviditate, quotidie scrutantes Scripturas, si hinc ita se haberent. Quo tempore eloquentissimi ac Scripturarum potentissimi fratris Apollinis, in Evangelico negotio promovendo et Judaica perversitate confutandis extitit mirabilis vis. Iudaeis, inquit, quidam Apollo nomine, Alexandrinus genere, sive eloquens, devenit Ephesum potens in Scripturis. Hic erat edoctus etiam Domini; et fervens spiritu, loquebatur, et docebat diligenter ea quae sunt Jesu. Ac mox: Qui cum venisset in Achaia, contulit multum his qui crederant, vehementer enim Iudaeos revincebat publice, ostendens per Scripturas esse Christum Jesum. Hoc Apostolorum studium imitati in conciliandis fidei Christianae Judaicis, vel si sponte insanire mallet, obstruendis, ac pade faciendis; posteriores nonnulli, non verbo solum, sed litteris etiam egerunt, ut Christus in utroque Testamento pariter ostenderetur. Extat praeterea ac prolixa disputatio Iustini Martyris cum Thyphone, principe Synagoga. Extant libri sancti etiam martyris Cypriani ad Quirinum adversus Iudaeos, in quibus breviter certis capitibus Scripturas utriusque Testamenti congruentes adhibet. Et quia non Judaicis tantum, quibus familiares erant Scripturae, sed gentilibus etiam efficaci atque invictum argumentum ad fidem Jesu asserendam, fuit semper mirabilis praedictio prophetarum de his quae Christiani tenemus et sapimus, tantò tot seculis ante prodia; propter quam causam perosque ex gentilibus Thessalonicensibus et feminas et viros credidisse Lucas refert (quem e iam vel mediocri praedentia praedictum non movent et flectat divina vis, quae in rebus gestis Christi christianaeque reipublice oraculis prophetarum tam longa ante aetate, tam minime, tam certo, tam copiose, tam uno tot virorum consensu*

praedictis denuntiatisque admirabili veritate elucet?) Eam ob rem etiam ad gentes hoc argumentum persecuti sunt sancti Patres, ut quae religio christiana tenet, in libris Iudaeorum consignata per viros à Deo afflatos exponeret, quod in utraque a fidelibus pro Christianis idem martyr Iustinus effecit. Communitur verò ad omnes sive Iudaeos, sive Gentiles, sive etiam Christianos perscripsit Casariensis Eusebius doctissimum opus de evangelica demonstratione, totis decem libris copiosissime ostendens omnia quae de Christo religio nostra tenet asserta divinitus, atque innumerabilibus prophetarum oraculis praedicta. Sicut verò Augustinus etsi minus operose, sed aptè satis ipse quoque eundem modum secutus est in quadam magni illius de Civitate Dei operis parte, hoc est, in decimo sexto, in decimo septimo, et decimo octavo libro. Quod Argumentum etiam beatus Prosper, et copiose tractavit et eleganter in suo de divinis praedictionibus opere. Nam qui ex novo Testamento, legis et prophetarum adversarios expugnarent Manichaeos, et Gnosticos et Cerdonianos, luere complures quos jam retulit, ipseque is ipse Pater in toto opere adversus Faustum atque alios saepe defendens veterum Patrum innocentiam et mores pro illa aetate iustissimos, quod etiam fecit Epiphanius, atque utroque superior Irenaeus. Quare ex mutua collatione legis et Evangelii triplicem fructum capimus, si vera sunt ea quae diximus, quòd Iudaei confundantur, quòd gentes conciliantur, quòd haeretici detegantur.

CAPUT VII

FIDELIS VALDÈ CONFIRMARI UTRIQUE TESTAMENTO
MUTUO COLLATO.

Neque verò inferior est utilitas fidelium in utraque Scriptura comparanda. Primum enim fides stabilitur et crescit, deinde intelligendis Scripturis quaedam magnitudo lucis affertur, tum meditantibus salutaribus mysteriis, atque animo altè infundendis de unaquaque re congestae utriusque divinae voces plurimùm valent: demùm instructioni populi christiani, et aptè copiosaeque fiat ab his quorum interest Dei verbum tractare, conducit. Quae à me breviter enumerata uberius paulò exponenda sunt. Ergò fidem in nobis, ut gignitur divino verbo, eodem quoque ali et augeri ac perfici, nemo contradicit. Consensus verò coelestium omnium verborum atque idem ubique veritatis, spiritus, nisi de unoquoque capite sententiae varie locis ac temporibus, non solum auctoribus maxime diversis, mirificè inter se conspirantes uno velut aspectu obijcunt, perspicè facile non potest: simul verò composita, atque ex longissime distantibus locis in unum collata, dici non potest, quam fidei letitiam, quos annulos afferat. Apollinem per Scripturas Jesum probantem multum contrulisse is qui crederant, supra jam ex Luca protulimus. Quare se quidem plantatos Paulus Corinthios admonet, ab Apolline autem rigatos. Ut enim stirpes tenerae inlubrum copià coalescent et augentur, ita novè fideles sapientia filius viri eloquentis et Scripturarum imbore creverunt, Deo scilicet praestante incrementum.

Ac cùm multa et magna sint argumenta, qui testimonio Dei nostri credibilia facta sunt nimis, ut habet psalmus, illud nullo modo inferius est caeteris, fortassis etiam superat omnia, quod in maxima eloquiorum Dei et multitudine et varietate mirabilis quidem consensus et supra omnem humanam cogitationem atque artem sibi undique constans pulcherrimè elucet. Est enim summa veritatis solus ut sibi per omnia constet. Humana ingenia quantumque industria et facultate polleant, vel sibi ipsis vel veritati interdum contradicantur necesse est. Itaque summi philosophi atque excellentes legum latores discrepare ac dissidere quodammodo à se, ab his qui accuratius eorum scripta relegunt, deprehendi solent. At divinas Scripturas, cùm ab auctoribus non solum diversis, sed multis seculis, et toto dicendi genere inter se maxime remotis prodite sint, quicumque legunt, quà par est attentione, et Dei donò intelligunt, omnino est incredibile dictu quàm ex illarum mutuo collatarum concordantia, et veluti symphonia, reddantur attenti: et eorum quodammodum singula Dei opera bona, omnia autem bona valdè probantur; ita eloquia illius singula quidem vera per se, sed omnia simul pronuntiare verissima. Quia enim omnes utriusque Testamenti Patres eundem fidei Spiritum acceperunt, eundem Deum, eundem Christum Dominum nobis consonant, tanquam per diversa foramina fistulae, ejusdem spiritus vox artificiosa concertum iucundissimum faciat. Haec plane sunt duo illa seraphim, ut scriptores haud vulgares volumi, sibi mutuo responsionem ac reddentia vocem eandem in laudatione ter sancti atque omnipotentis Dei. Duo quippe Testamenta unum atque eundem regem gloriae celebrantia sibi perpetuò consonant. Quare Thessalonicenses illi nobiles, quorum supra mentionem fecimus, cùm ab Apostolo Christi Evangelium audissent atque assensu essent, tamen quotidianà diligentia veteres scripturas investigantes, utrum ne illa ipsa ibi essent, quae docebat Paulus, ubi omnia convenire deprehenderant, robustas in fide radices egere.

CAPUT VIII.

LUCEM MAGNAM AFFERRI COGNITIONE SCRIPTURAE SACRAE
UTRIUSQUE LINGVAE COLLATIONE.

Ad comparandum verò germanam Scripturarum intelligentiam, nihil equè confert ac Testamenti utriusque de rebus iisdem auctoritates collatae. Namque, ut Augustinus praecclare docet, nusquam melius scripturae sensum discimus quàm in scriptura, quòd aperit una doceat quòd alia dixit obscurius. Ità fit ut familiaris veluti consuetudo divinarum eloquiorum promptam et expeditam quandam facultatem pariat, intelligendis his, quae per aenigmata aliqui dici videntur, atque ita ambiguae, ut vix quòd essent referenda constaret. Quid, quòd totius veteris Testamenti, ut saepe jam diximus, finis atque institutum Christus est, cujus novum nihil aliud est quàm manifesta annuntiatio? Itaque quicumque inae occultum est, hic velut luce infusa pateat, clavaeque David allata, quòd clau-

sum tradidit majores nostri ad feliciter. Haeredit Christiani populi reseratum est. Nonne hoc dixit brevissime et absolutissime Paulus, cùm loquens de veteri Testamento in Christo evacuari, hoc est, aperiri prodique dixit? Meritò Apostoli cùm sine intellectu propemodum essent, usque adeò ut aperit docentem futuram crucis passionem non intelligerent, tamen ubi et passus et crucifixus est, et surrexit à mortuis, spiritum ex ore ipsius hauerunt, ut intelligerent Scripturas. Neque enim esset alia ratio sacras Scripturas intelligendi, nisi ex cognitione et fide Jesu qui mortuus est propter peccata nostra, et resurrexit propter justificationem nostram. Igitur si qua gesta per Christum sunt, cum illis ordine conferamus, quae à prophetis de illo praedicta sunt, dubium esse non potest, quòd optimam atque clarissimam interpretandi rationem securi simus. Solent naute longam atque ignotam navigationem facturi descriptionem à peritis eorum regionum laborantibus diligentissimè inspicere, et ad singula praesentia momenta cum illis conferre quae occurrunt. Quae litora, quae promontoria, quae sinus, rupes, scopuli, vada, omnia illic examinant, atque ipsius picturae ad vera quae vident, comparisonem, et multa melius in descriptione intelligunt, quae erant obscura in expertis, et in ipso suo itinere animadvertunt notata non paucà; quae nisi descriptè charitè admoenerentur, facile preterirent. Tum verò mirificè exultant atque instrumenti sui filem probatam rebus, ad caelum tollunt. Ità proorsis mihi, in Prophetis et Evangelio ecclesiae contemplantur, videtur. Nam quia antiquis omnia in figura contingebant, atque omnes praenuntiabant de adventu Iusti, remissionem peccatorum per unum Christum pollicentes, quem propositum propitorem omnibus in sanguine ipsius, ut divinae litterae tradunt, nec esse profecto est, ut vicariam sibi operam lex vetus et nova mutuo praestet, atque ex cognitione alterius plenius alterum imotescat: itaque quòd saepe dixi, Prophetae Evangelio testimonium perhibent fidemque conciliant; Evangelium Prophetis vicissim auctoritatem atque intelligentiam tribuit. Quae omnia in unum collata, cùm caput quodvis consideratur, ut de Sacerdote Christi, aut de regno, aut de opprobriis, et cruce, aut de adventu ultimo, admirabilem sibi mutuo lucem offerunt, fructusque pariter gustati iucundissimos, ac veluti thesauros exquisitos et copiosos sapientiae studiosi produunt: quibus illud usu venit, quòd beatus Paesius de se canebat: *Laborabor ego super eloquia tua, sicut qui invenit spolia multa.* Id mihi quoque accidisse fateor, cùm adieci animum ad colligendas utriusque Testamenti de Christo scripturas, atque ordine, qui mihi visus est commodissimus, de unoquoque capite congressi quae memoriae poterant occurrere ex nonnullis sacrorum Bibliothorum meditatione quaesita. Ità enim aliis scripturis et aperiri et dilari, et magnificè de Spiritu omnia prospicientem inter se conjunctas referre, animadverti, ut quod regina illa de Salomonis sapientia dixit, plus longè se esse expertam quàm fama accèpisset, id ego mecum serio iactarem, multò amplius

nihil contulisse celestis hujus sapientia verba, aure cordis auscultavisse, ac de re quavis quid illa vel in novo vel in veteri instrumento produceret, consuluisse, quam mirificis licet, et grandibus sanctorum Patrum præconiis credidissent.

CAPUT IX.

AD PIETATIS STUDIUM INSTAURANDUM, VALERE PLURIMUM TESTIMONIA VARIA DE CHRISTO IN UNUM COLLATA.

Sed si adhuc etiam addiderim ad pietatis studium non parum accessions fieri, accuratè de Christo revelato utriusque pagina collatione, nihil vel novum vel inexpertum dixerò. Quamvis enim ad Christi Jesu divitias, quas merito investigabiles Paulus appellat, cognoscendas ac desiderandas Evangelica atque Apostolica doctrina sufficit, tamen nescio quomodo his adjuncta ac benè commixta prophetica quoque tot oraculis predictionibus plenissima admirabili Christi suavitate animi implet. Ita Joannes vtilasse se narrat eos qui vicerant bestiam, habentes citharas Dei, cantantes canticum Moysi servi Dei, et canticum agni. Neque enim aliud est Moysi totiusque legis canticum, aliud Agni; sed unum atque idem omnes divini citharædæ carmen sonant: regis nostri gloriam, atque agni nuptias opthalmiumque celebrantes. Hanc sanctorum Scripturarum meditationem pietate plenissimam, magnum doctor Paulus Timotheo illis verbis commendat: Tu vero permanes in his que didicisti, et credita sunt tibi, sciens à quo didicisti, et quia ab infantia sacras literas nosti, que te possunt instruere ad salutem per fidem quam est in Christo Jesu. Omnis scriptura dignitas inspirata, utilis est ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudendum in justitia, ut perfectus sit homo Dei, ad omne opus bonum instructus. En tibi ex Paulo universe Scripturæ sacræ fructum, ut instruaris ad salutem per finem et agnitionem Jesu Christi. Hic est ille cubitus apud Ezechielem, in quo uterque murus templi, id est, vetus et novum Testamentum jungitur, in quo etiam omnis fabricatio arcae Noë consummat, ut benè Hieronymus admonet. Omnis enim divina Scriptura, ut Augustinus placet, nihil aliud quam Christum annuntiat, et charitatem docet. Quare studiosa et sincera meditatio Scripturæ, quantum ad Christi Jesu cognitionem et dilectionem excitandam instaurandamque conducat, melius res ipsa quamvis doceret expertum, quam verbis illis exprimi potest. Ergo verò sæpè mirari soleo hujus sæculi mores. Cùm nihil enim sit ad pietatem versamque in Deum devotionem parandum divinorum librorum lectione potentius, nihil à sanctis Patribus majoribus nostris vel in se usurpatum magis, vel alienis ad proficiendum in viâ Dei commendatum, tamen hæc citate vix unum aut alterum reperias, qui Biblia sacra hoc instituto relegat: alios nescio quo libello et opuscula adeunt, cùm mente in Deum assurgere cupiunt, atque animam expurgare à vitis. Bona illa quidem et pia et salutaria opuscula, sed cum Evangeliorum aut apostolicæ doctrinæ, aut Sapientie aut prophetarum libris non magis comparanda, quam cum sole lucerna exigua.

Itaque Biblia sacra cùm aperiant, aut discunt, aut versant, totum illud negotium veluti artificiale habent, in aliosque refertur, videlet, et concionentur, ut de cathedra doceant, qui optimè ut cognitionem Scripturæ sibi pariant tamquam scientiæ cuiuspiam nobilioris. O nos planè hebetes, et ad divinas litteras hauriendas cæcos, ubi maxime vel unice potius, spiritus loquatur, ibi spiritum minime querimus. Et putamus nos dulcissimos ac jucundissimos fructus vitalis ligni posse percipere, cùm alio instituto carpsimus, alio alii producti sint. Quis asidat hoc quàm pueri faciunt mures ad ledendum, nucleo neque aperto velentes? Quomodo ille secus, cui eloquia Domini dulciora super mel et favum, cui super aurum et topazium cara, aut ille cui ignita jacula, et ad omnes hostes vim retundendam quovis clypeo fortiora, aut ille cui nullus alius cibus ad nutriendam vitam, nulla ad recreandum sibiim fluca veriora? Christus nempe erit petra, de qua illi avidissime hauriebant. Et sicut dicit Scriptura, si quis iudæ liberit, non solum fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam, verum et de ventre ejus fluent flumina aquæ vivæ ex quibus alii omnes, non solum homines mente præditi, sed jumenta etiam, hoc est, indocta et rudis plebs uberum refici ac satiari queat. Hanc Scripturæ utriusque in Christo revelando ac celebrando concinnitatem, beatus pater Augustinus tanti facti, ut ad Jaanarium scribat: *Quis hanc lectionem divinorum sacramentorum, cum sanæ doctrinæ liti clarescunt, non præferat videlicet mundi hujus imperiis, etiam transitu felicitate pacatis? Nomen tanquam duo Seraphim clamant ad invicem concinnitatem laudis Altissimo, SANCTUS, SANCTUS, SANCTUS, DOMINUS DEUS SABAOTH: Ita duo Testamenta fideliter concordantia sacramenta continent veritatem Deo? Occiditur ovis, celebratur pascha, et interpositis quinquaginta diebus datur lex ad timorem, scripta digito Dei. Occiditur Christus, qui tanquam ovis ad immolandum ductus est, sicut Isaias testatur, celebratur verum pascha, et interpositis quinquaginta diebus datur ad charitatem Spiritus sanctus, qui est ductus Dei, etc.* Hujus igitur generis divitias in lectione ac meditatione utriusque Scripturæ de Christo, plurimas invenit, quicquam studiosè querit, ac copiosè scientiæ et intellectus in Christo spoliis, ut David loquitur, vehementer delectatur atque exultat.

CAPUT X.

AD DOCENDI ATQUE EXHORTANDI MENS, OPUS ESSE NOTITIA ACCURATA UTRISQUE TESTAMENTO.

Neque verò celeste talentum intactus occultandum putat, sed cum aliorum utilitate multiplicat: Et Sapientiam Dei, qui est Christus, ut sine fictione discit, ita sine invitia communicat. Infinitus enim est, ut ait Sapientis, thesaurus hominibus; quo qui usi sunt, pariter cipes facti sunt amicitie Dei. Erit ergo ductus scriba in regno colorum, qui de hoc thesauro profert nova et vetera, hoc est tum novi, tum veteris Testamenti de Christi mysterio electas distinctasque sententias. Ac jure nova prius, deinde vetera commemoravit Chri-

stus, quemadmodum Augustinus exposuit, secutusque ipse est, quod in mysterio Christi, et Ecclesie, quæ dux veluti claves quicquid divini continent, signatum elidunt, primum docendus sit populus fidelis quæ evangelica atque apostolica doctrina teneat, posthæc legis et Prophetarum oraculis eadem munienda, exoranda, amplificandaque sunt. Hic enim est aureus ille foreps apud Isaiam, ad caestem carbonem de altari prendendum, ac Propheta labia purganda comparatus, qui nexu duplicis aciei, utriusque Testamenti in Christo (coelesti scilicet ignitoque carbone) comprehendendo atque exhibendo, ut sanctus Hieronymus vult, manifestè figuram tenet. Est rota quoque in medio rotæ quam vidit Ezechiel: quem locum quoniam explicat divinè Gregorius, verba illius subjiciam. Rota intrâ rotam est Testamentum novum, sicut diximus, intrâ Testamentum vetus, quia quod designavit Testamentum vetus, hoc Testamentum novum exhibuit. Et post nonnulla: *Quid est quod in Tabernaculo propitiatorium fieri jubetur, super quod duo cherubim, unum à summitate unâ et alterum à summitate aliâ, ex auro mundissimo ponitur expandentes alas, et operientes oraculum? Quid est, quod se mutuo respiciunt, versis vultibus in propitiatorium, nisi quod utraque Testamenta ita sibi in mediocritate Dei et hominum concordant, ut quod unum designat, hoc alterum exhibeat? Quid enim per propitiatorium nisi ipse Redemptor humani generis designatur? De quo per Paulum dicitur: « Quem proposuit Deus propitiacionem et per fidem in sanguine ipsius. » Quid verò per duo cherubim, qui plentudo scientiæ dicuntur, nisi utraque Testamenta signata sunt? Ex quibus unum à summitate unâ propitiatorii, alterum à summitate alterâ stat: quia quod Testamentum vetus de incarnatione nostri Redemptoris copit prophetando promittere, hoc Testamentum novum perfectè narrat expletum: duo autem cherubim ex auro mundissimo facta sunt, quia utraque Testamenta purè ac simplici veritate describantur. Expandunt verò alas, et oraculum operiunt, quia nos qui omnipotentis Dei oraculum sumus, à culpis imminentibus Scripturæ sacræ edificatione protegimur. Cujus diem sententias sollicitè aspiciamus, ab errore ignorantiæ ejus alis velamur. Duo ergo cherubim in se mutuo respiciunt, versis vultibus in propitiatorium, quia utraque Testamenta in nullo à se discrepant. Et quasi ad semetipsa vicissim facies tenent, quia quod unum promittit, hoc aliud exhibet, dum inter se possum mediatorum Dei et hominum vident. Facies igitur ut semetipsa cherubim averterent, si quod unum Testamentum promitteret, aliud negaret. Sed diem concorditer de mediatore Dei et hominum loquuntur, ut vicissim se respiciant in propitiatorium intendunt. Rota ergo in medio rotæ est, quia inest Testamento veteri Testamentum novum. Propheta ergo Testamenti novi Testamentum vetus est, exposito Testamenti veteris Testamentum novum. Tam multa ex beato illo Patre repetimus, quod neque pulchrius quicquam, neque verius de utriusque Testamenti in Christo consonantiâ afferri posse videatur. Quamvis autem cognitio Christi ex Scripturis petenda sit, tamen possunt fideles homines simplicitate fidei contenti, per Christi imitationem us-*

que ad ipsius perfectam notitiam pervenire; sed qui non solum seipsos, sed alios etiam edificare atque instruere debent, omninò id sine diligenti Scripturarum tractatione prestare non possunt. Homo enim, ut Augustinus scribit, fide et spe et charitate submissis, eoque inconcusse retinens, non indiget scripturis nisi ad alios instruendos. Itaque, nulli, inquit, per hæc tria in solitudine sine codicibus vivam. At eum quem familia suæ Dominus præficit, oportet, juxta Paulum, esse doctorem, ut possit exhortari in doctrinâ sanâ, et eos qui contradicunt arguere. Itaque lectioni sacræ vacet necesse est. Conferret verò magno perè quæ fusè et mixtum in Scripturâ tradantur, ea in locos certos et capita distribuere: in quibus quoque eisdem rationis et capita collocentur. Hoc et ad memoriam valet, et ad inventiendi promptitudinem, et ipsam demùm intelligentiam mirificè juvat.

CAPUT XI.

QUEMADMODUM ECCLESIASTICIS CONCIONEIBUS HABENDIS, CHRISTI COGNITIO EX SCRIPTURIS USU SIT.

Inter omnia verò que de divinis Scripturis erui possunt, nihil Christiano doctore, Ecclesiasticoque oratori perinde utile vel necessarium potius occurrit, ac de Christo Domino familiaria habere atque ordine collocata testimonia, ut celestis hoc promptarium in omnem usum locuples sit. Paulus quidem inter Corinthios nihil se arbitrabatur scire, nisi Christum atque hunc crucifixum. Hæc discere atque in hoc edoctos esse omnes exhortabatur. Hæc est, inquit, lra, vestra sapientia coram populo. Quoniam ergo de Christo sermonem creberrimè incidere necesse est, permagis rofert, quæ de Christo tradit Scriptura, in promptu habere. Deinde cùm per anni curriculum, Christi et doctrinam et gestas res Ecclesia commemoret, atque ea potissimum decantet, et tanquam propria Christiani populi incantata proponat, quis dubitat quantumper instructum ad quasvis Ecclesiasticas conciones is se habiturus sit, qui Christi mysterium, magnitudinem, beneficium, exempla, ceteraque optimè teneat? Nam cùm dies isti festi incidunt, incidunt autem per annum plurimi, quibus peculiariter Christi mysteria celebrantur, de his ipsis loqui ad edificationem quoque instructionem fidelium, non potest sine gravi querelâ prætermittere ecclesiasticus orator: quod aptè copiosè ac pro dignitate prestare minime potest, cui non fuerint de eâ re cognita utriusque Scripturæ divinæ oracula. Itaque cùm de natali Christi, cùm de apparitione, cùm de miraculis, cùm de passione et morte, cùm de resurrectione ceterisque dicendum erit, profert sanè de thesauro suo nova et vetera: neque unquam exhaustum sibi queretur, aut causabitur, qui quo plura expenderit, eò sibi copiosius affluere experietur, modo sęper hæc sponsa: ubera premerere non cesset. Postremò si nulla est perfecta virtus, cuius non sit exemplum singulare Christus Jesus, de qua, oro, re catholico ac pio viro esse sermo poterit, ex quo non statim ad Christum tanquam ad honorem omnium lumen gradus fiat? Itaque de patientiâ, de humilitate, de contemptu se-

culi, de benignitate in proximis, de pietate ardente in Deum, de quovis denique argumento dicitur, nihil sibi potius existimabit, quam ut illa ipse que vel celebrat vel commendat, vel admoet, in Christo qualia fuerint, ostendat, et viva veluti formâ ipsis oculis exhibeat. Est enim totius Christianæ edificationis exemplar, quod divinitus est hominibus in excelso monte monstratum, secundum quod cuncta que gerimus fabricare jubetur, in quo omnis structura crescit augmentum corporis factus: in quo et nos superedificamur lapides vivi, domus spiritualis, ut offerantur Deo hostiæ spirituales gratiæ atque acceptæ per Jesum Christum.

CAPUT XII

CUR DIVINA SCRIPTURA VOCETUR TESTAMENTUM.

Satis de scopo divini Scripturæ, qui unus est Christus, ac de utilitate conferendi ex utroque Testamento que de Christo traduntur, hæcenus disseruimus. Jam de distributione differentisque scripturarum, quæ Christum nobis annuntiant, aliquid necessario dicendum erit, tum de ratione et phrasî divino eloquiorum, in quibus admirabili dispositione sermonum Dei, ita sunt omnia plena Christo, et tamen clausa, ut neque sapientes plura desiderare, neque ignari et indigni quicquam ferè percipere possint. Id enim ab Isaiâ predictum est, ubi Dominus suos ad hunc modum alloquitur: *Et erit volis in sanctificatione. In lapidem autem offensivum et in petram scandali, duabus domibus Israel, in Ispheum et in ruinam habitantibus Hierusalem. Et offendent ex eis plurimi et cadent et conterentur, et irruentur et capientur.* Hoc quoque à Propheta declaratum est cum dixit: *Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum et in retributiones et in scandalum, quod in Christi cognitione vehementer impegierint: quod ille considerans: Beatus, inquit, qui non fuerit scandalizatus in me. At ones Christi rocem ejus agnoscent, cæteris diffugiuntibus eumque adversantibus. Itaque Isaiâ adjuncti et sequitur: Liga testimonium, signa legem in discipulis meis; et expectabo Dominum qui abscondit faciem suam à dono Jacob.* Haec igitur sermonum Dei mirabilem arcanamque facultatem, quantum Dei gratia suggererit, explicare conabimur, si primò cur Scripturam suam Testamenti nominæ Deus noster appellari voluerit, et cur duplex Testamentum sanxerit, exposuerimus. Omnis quidem scriptura divina Testamentum dicitur, quòd veluti pacta conventa inter Deum et homines continentur. Itaque Testamentum, pactum, fœdus, et si qua sunt talia, pro eodem habentur in divinis litteris: quòd vocabulum Hebræicum *Berith*, teste Hieronymo, satis indicat. Annotavit quippè, quòd ubiqueque in Græco Testamentum legitur, ibi in Hebræo sermone sit, *fœdus, sive pactum*, id est, *Berith*. Idemque alias scribit, ad hunc modum: *Si quis diligenter Hebræa volumina, et cæteras editiones cum septuaginta Interpretum translatione contulerit, inveniet ubi Testamentum utrumque est, non Testamentum sonare, sed pactum, quod Hebræo sermone dicitur, Βεραθη. Pactum verò*

cur dici potamus Scripturam sacram, nisi quòd inde promissiones Dei, hinc hominum obsequia consideratione continet? Ac si quis penitus cœteris, animadvertet profectò, inter homines pactum de his iniri, que cum antea non deberentur vel deberi non putarentur, ipso pacto certa, rata ac debita fiunt. Itaque pactione efficitur, ut jus novum queratur alterutri, vel potius ambobus, qui inter se de re aliqua pascuntur. Sic se res habet, sive de servitute, sive de conjugio, de adoptione, de societate, de collegio, de inveniendâ hereditate, de cæteris denique humanæ vitæ contractibus omnibus ratio fiat, ut que pacto firmantur, ea antea libera haberentur: deinde intervenit mutua fides utramque partem in unâ societate stringens. Exempli causâ, hic quidem ut militet paciscitur, ille ut stipendia præbeat: alteri incumbit ut servitium famulatus se addicit, alteri cibo donoque excipiat. Ergo cum divine littere Testamentum, sive quod idem est, pactum Dei nominant, illud primò cogitare debemus, aliquid novum, magnum, minime quod hominibus debitum esse, quod sponte sua summus ille rerum omnium Dominus offerat nobis. Hæc sunt promissiones honorum æternorum ac supercelestium, que nulli create nature debentur neque humane, neque angelicæ verò, quia sunt propria delictis ipsis. *Maxima*, inquit B. Petrus, et *pretiosa nobis promissa donavit, ut divine efficiamur consortes nature.* Quo quid potius illis dici? Quin potius ne cogitari quidem potuit, siquidem oculis non vidit neque auris audivit, neque in cor hominis ascenderunt que præparavit Deus expectantibus se: nobis verò, ait, *revelavit Deus per Spiritum suum.* Jam verò quoniam bona tanta se daturum pepigit Deus, que nec nature hominum, nec meritis debebantur, que proinde supernaturalia theologî rectissimè appellant, atque hujus tante donationis nullum esse poterat firmamentum, ubi erat immensa disparitas, nisi Dei verbum, atque ejus qui non mentitur, neque mutatur, certa pollicitatio, ut utrinque contractus atque societas iniretur, necesse fuit, homines, primò ut Dei dictis fidem haberent, deinde ut ea sperarent, que ipsorum quoque capium excedunt, atque ita demum obsequentes et sibi imperata facientes, promissa bona consequerentur. Atque hoc est totum Dei testamentum, hoc pactum, hæc scriptura, hoc stipulationis somptuosa monumentum. Ubi quis non videt totius humane justitiæ coram Deo, primò fundamentum esse fidem, quam pulcherrimè Apostolus definit, *sperandarum substantiam veram, argumentum non apparentium?* Ut enim Deus vitam, ac felicitatem supernaturalem pollicetur, ita exigit fidem de his quoque supernaturalibus, idque merito. Nam si verbis suo ac pollicitatione sese ipse astringit ad ea conferenda, que naturâ nostrâ omnibus modis superiora sunt, ac nullâ ratione debita, æquissimum est reverè, ut homo etiam fidem Deo habeat, quamvis omnem humanam rationem superent, que jubetur sperare, vitamque Deo dignam instituit. Atque hoc modo fit, ut pactum utrinque constet: siquidem Deus divinitatem pollicetur homini, homo Deo intellectum ac voluntatem ad

superhumanam dovovet ac devincit. Quod quoniam præstare ipse per se non potest, quòd omnes vires humane excedat tanta res, ut possit, divinitus adjuvatur, eadem ipsâ gratiâ, quâ vocatur ad divinum consortium, inspirante, et agente, et perficiente, ut credat, ut speret, ut diligat, ut denique dignè Deo vivat; atque hæc fide viva erectus ad illa æterna bona, hæc caduca contentat, adversa omnia patienter ferat, nihil in omni rerum humanarum eventu divina amicitie felicitatque præponat. Itaque Testamento pactione sacro sancto Deo astringit fidem suam, et vitam æternam, et quæcumque ad illam opportuna sunt pollicetur: ac utroindè fidem hominis exigit talem, ut vitæ æternæ cuncta postponat, quòd solum potest præstare fides viva atque efficeat, que per dilectionem operatur. Hic omnis divini Scripturæ tendit, hæc summa est totius Testamenti. *Quæcumque enim scripta sunt, ait Paulus, ad nostram doctrinam scripta sunt, ut per patientiam, et consolationem Scripturarum, spem habeamus.* Quod autem pacti inierit Deus cum hominibus, propheta declarat illis verbis: *Ego Dominus elegi te hodiè, ut sis ei populus peculiaris, sicut locutus es tibi, et custodias omnia præcepta illius, et facies te excelsozem cunctis gentibus quas creavit in laudem, et nomen et gloriam suam, ut sis populus sanctus Domini Dei tui.* Et in alio loco: *Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, et habitabit cum eis, et ipsi populus ejus erunt, et ipse Deus cum eis erit eorum Deus.* Quod rursum Apostolus explicat. Cum enim lege scriptum sit: *Ponam tabernaculum meum in medio vestri; et non abjiciet vos anima mea: Ambulabo inter vos, et ero Deus vester, et vos eritis populus meus;* Paulus ad Ecclesiæ filios referens, ita loquitur: *Vos estis templum Dei vivi, sicut dicit Deus. Quoniam inhabitabo in illis, et cetera ex Levitico, quibus adjuncti Hieremite verba: Ego recipiam vos, et ero vobis in patrem, et vos eritis mihi in filios et filias, dicit Dominus omnipotens.*

CAPUT XIII.

TESTAMENTUM DICI SCRIPTURAM SACRAM NON SOLEM RATIONE COMMUNI PACTI, SED ETIAM SPECIALI, PATERNÆ HEREDITATIS ADEUNDE.

Divinum igitur statum suprâ omnem humanam conditionem positum, quem neque natura consequitur, neque philosophia sapientiam hujus sæculi deprehendere potest, solâ Dei gratiâ et voluntate constantem, solâ etiam fide divinitus infusâ comprehensum, sacra et arcana nobis Scriptura declarat; quam idcirco maxime Testamentum sive pactum appellari, satis, ut opinor, ostendimus. Hujus enim superhumanæ civitatis societatisque gloriam, in quâ etiam ipse est ascriptus et annumeratus, qui eam fundavit Altissimus, Dominus narrat, juxta Psalmum: *In Scripturis populorum et principum eorum qui fuerunt in eâ. Et quoniam initium à Deo cum hominibus pactum ejusmodi, ut nullâ verborum vi exprimi possit, imperitiæ nostræ consulens Spiritus sanctus multis diversisque vocabulis ex humano usu petitis, rei nobis magnitudinem proponit. Nullum enim humanæ societatis conjunctionisque genus est, quòd inter Deum et homines*

non usurpat. Joannes quidem communiter societatem vocat cum Paulo. Hic vocatus nos esse in societatem filii Dei: ille, societatem nos habere cum Patre et cum Filio ejus Jesu Christo. Ipse Christus amicos nos dignatur, et vocat. Servos Domini acquisitos et charos omnino propemodum pagina sacra demonstrat. Regni ac Regis plurima mentio est. Uxorem quoque ac virum, sive sponsum et sponsum, et apostolicus et propheticus sermo celebrat: ubi etiam Deum nos sibi desponsasse in fide legitimus, zelo quoque ardentem uxorio, violati thori jura expostulare. Quibus sanè modis illud agitur, ut ætissima quædam atque inenarrabilis creatoris cum suâ creaturâ conjunctio ex pacto ipsius, hoc est, ex merâ gratiâ, aliquâ ex parte deprehendatur. Sed inter omnes humanarum conjunctionum differentias, paternam maxime celebrat Scriptura, quòd parentis ac filiorum ratio, omnes propemodum leges diviniæ nostræ conjunctionis declarat. Filios autem dici non naturâ, sed adoptione, qui in bona patris succedunt non naturali debito, sed legali ac voluntariâ institutione parentis. Quam institutionem capessende hereditatis proprio jam nomine Testamentum vocandum cœcavit optimus pater Deus. Itaque Paulus utrumque conjungit, adoptionem et Testamentum: *Quorum adoptio est, inquit, filiorum et gloria, et Testamentum, et legislatio, et obsequium, et promissa.* Atque illud quod ex Hieremâ sumptum apostolicâ auctoritate produxit: *Ero vobis in patrem, et vos eritis mihi in filios et filias.* Quod hic adoptionem dixit, alius Apostolus voluntariam generationem definit: *Voluntariè, inquit, genuit nos verbo veritatis, ut simus initium aliquid creature ejus gratiam, initium creature appellans, quem admodum novam creaturam Paulus. Ex quo fit, ut hereditatis copiosa atque æterna hereditatem et incontinentiam regeneratos, et secundam spem heredes esse vitæ æternæ, et heredes quidem Dei, coheredes autem Christi, et Deum esse partem nostram et sortem atque hereditatem, aliique innumere legitimus, quibus abundè instituitur, que sit species et ratio divini Testamenti. Nam præter communem illam pacti rationem, etiam hæc peculiarium Testamenti didicimus, ubi illi adoptivi in paternam hereditatem gratiâ, non naturâ vocantur. Accedit ad hæc quòd inter omnia pacta conventa, nihil in rebus humanis Testamento certius aut firmius. Ob eam rem promissionem suam Deus Testamentum vocari voluit, firmitudinem voluntatis suæ ac voce declarat. Quòd sanè Apostolus illis verbis ostendit: *Abundantius volens Deus ostendepollicitationis hereditatis immobilitatem consilii sui, interposuit jusjurandum, ut per duas res immobiles, quibus impossibile est mentiri Deum; fortissimum solatium habeamus, qui confugiunt ad tenendam propositam spem.* Quibus expositis perspicuum est, cur divina Scriptura Testamentum vocet, quæquid id aptè fiat tum ratione illâ communi pacti et fœderis inter Deum et homines iniri, tum verò hæc propria et peculiaris, quâ filii Dei adoptantur, et æternæ vite heredes instituantur.*

CAPUT XIV

quod novum Testamentum Christi morte firmatum sit.

At interpellabit nos fortasse aliquis, falsò Testamenti propriam rationem et nomen divinae pollicitationi à nobis asseri, cum planè constet, hereditatem non adiri ex Testamentum, nisi è vivis decedente institutore. Ilae coelestis regni possessionem ac promissionem et pactum quod Scriptura continet, donationis potius aut si quod est aliud melius verbum ad vivos pertinens, quam Testamenti formam tenere. Neque enim Deus bona unquam relinquit suis. Sed eam disputationem elegantissimè Paulus absolvit. Is ad Hebræos, commendans Christi passionem et mortem vel hæc ratione fuisse necessariam, ut hereditatem nostram divino Testamento prestitam adire possemus, ita scribit: *Et idè novi Testamenti mediator est Christus, ut morte intercedente in redemptionem eorum pravaricationum, quæ erant sub priori Testamento repositionem accipiant, qui vocati sunt æternæ hereditatis. Ubi enim Testamentum est, mors necesse est intercedat testatoris. Testamentum enim in mortuis confirmatum est: alioquin nondum valet, dum vivit qui testatus est. Prorsus hoc agit Paulus, hoc vult: Dei promissa non fuisse habitura unquam effectum suum, nisi Christi sanguis et mors intercederet. Atque ob eam causam hæredes jam olim vocatos, hoc est, justos antiquos, ab hereditate dilatos, donec ipse instituerat Deus, morte suâ pactum redderet firmum. Quare bene atque aptè Testamentum Dei eam pollicitationem appellatam, quod hereditatem divinam non nisi per mortem hominis Dei sibi cessuram sperarent. Id quod illorum unus scitè proclamatum Christum alloquens: *Tu quoque in sanguine Testamenti tui emisisti vinetos tuos de lacu in quo non est aqua; ita significans libertatem sanctorum qui in imo carcere tenebantur, non nisi Agni sanguine fuso futuram. Quem et sanguinem Testamenti appellat, quod eo Dei promissio firmum ac immutabilem sortiretur eventum. Quare non solum sanguis Testamenti dictus est, sed etiam Testamenti æterni à Paulo: Deus, inquit, pacis qui eduxit de mortuis pastorem magnum ovium in sanguine Testamenti æterni, Dominum nostrum Jesum Christum. Hic quo non altitudinem coelestium eloquiorum admiretur? Cui non erit cum summâ jucunditate mirabilis unus vocatus notio? cum ex Apostolo dilecti, cur Dei ad patres facta promissio, Testamentum divinitus sit vocatum, ut ita demùm se in Dei filios ascriptos, et divine gloriæ hæredes futuros scirent, si Christi sanguine peccata, quibus tenebantur obnoxii, delenda cogitarent. An non disertè hoc et perspicuè jam moriturus ipse Christus exposuit, cum in supremâ cenâ Sacramentum calicis instituens suisque propinans, dixit: *Hic est sanguis novi et æterni Testamenti qui pro vobis et pro multis effundetur in remissionem peccatorum?* Novi et æterni Testamenti dixit sanguinem suum, quamvis enim apud nullum Evangelistarum omnia ea verba extent, certissima tamen Ecclesiae traditione, nec minori atque illorum est auctoritate dicta esse, qui Christiani sumus tenemus:**

ergo propterea æterni Testamenti sanguinem dixit, quod morte suâ immutabilem prorsus dispositionem, atque ut juridicè loquamur, ultimam voluntatem, suis quos in finem dilexit, atque omnium suorum hæredes fecit, testatus est. Neque enim sicut veteris Testamenti novo mutatum est, ita novum alioquin Testamento mutabitur, sed ratum, validum, ælicum, æternumque erit. Namque hominis confirmatum Testamentum nemo spernit, aut superordinat, ait Paulus.

CAPUT XV.

QUID CONVENIAT; QUID ETIAM INTEREST INTER NOVUM ET VETUS TESTAMENTUM.

Quid autem cause fuerit, cur vetus mutatum sit, et quid inter utrumque differat, deinceps dicendum est. Neque aliandè petendum est hoc quoque quod quaeritur, quam ex eodem optimo præceptore, qui postquam novi Testamenti vim et efficaciam Christi morti tribuisset, illo themate posito: *Testamentum in mortuis confirmatum est, alioquin nondum valet, dum vivit, qui testatus est, prorsus de veteri adjungit: Unde nec primum quidem sine sanguine dedicatum est: lecto enim omni mandato legis à Moysse universo populo, accipiens sanguinem vitulorum et hircorum cum aquâ et lanâ coquinâ et hyssopo ipsum quoque librum et omnem populum asperit, dicens: Hic sanguis Testamenti, quod mandavit ad vos Deus. Itaque vult prius Testamentum veluti simulacrum et characterem fuisse posterioris. Quare duo Dei Testamenta quodammodo unum sunt; neque enim, ut homines quia voluntatem mutant, Testamentum innovant, ita Deus se gessit; sed priore potius Testamento alterum futurum perfectum atque ultimum significavit; quod tunc condidit, cum rerum ipsarum status commutatus est. Sunt ergò unum utraque, vel potius inter ambo convenit, primum quod ab eodem auctore atque eodem spiritu edita sunt: *Hærentes, ait Paulus, eundem spiritum fidei et nos credimus, propter quod et loquimur.* Et in Hieremiam legimus: *Feriam domui Israel, et domui Juda factus novum.* Igitur Deus idem, idemque auctor utriusque Testamenti, quicquid delirent Severiani, et Gnostici, et Manichæi. Deinde, ut effector, sic et finis utriusque Testamenti idem nempè Christus, qui est finis legis ad salutem omni credenti. *Lex enim spiritualis est.* Apostolo etiam teste, et *lex spiritus vitæ in Christo Jesu.* Quare uterque Cherubim in idem propitiatorium intendunt, eodem respiciunt, ut est supra satis expositum, per unius Christi sanguinem remissionem peccatorum, et vitam æternam monstrantes hominibus. Igitur idem Deus, idem Christus, idem spiritus utriusque, eadem vita æterna ab utroque promissa, eadem hereditas ipse Deus. Sed tamen formâ et modo discrepant plurimum, tum verò efficaciam et vi: postremò firmitate atque universitate. Formam prioris Testamenti fuisse imperfectam ac rudem nemo ignorat, quod temporaria et terrena ut in plurimum sonet, quod in externis corporeisque actibus edocendis plurimum immoretur; quod sacrificia, caeremonias, observationesque et ritus propemodum pueriles exigit. Sed magno id consilio à Spiritu sancto*

gestum est, quod genus hominum tunc puerile et rude, instar puerorum erudiendum esset: *Cum essamus, inquit, parvuli, sub elementis mundi eramus servientes.* Nomen legis antiquæ propemodum pudeat, nisi pueros instrui cogitemus, cum et de purgando ventre talia præcepta illi populo data legimus, qualia puerulus acciperet à nutrice? *Hæbetis, inquit, locum extra castra ad quem egrediaris ad requisita natura, gerens passillum in baltheo, cianque sederis, fœdies per circuitum, et egesta humo operies quo relectus es.* Attamen hoc tam puerile præceptum quo sensu lex, quæ spiritualis est, et carnales velut carnaliter alloquitur, accipi velit, sapienti indicat statim: *Dominus enim Deus tuus ambulat in medio castrorum, ut eruat te et tradat tibi inimicos tuos, et sint, castra tua sancta, et nihil in eis appareat fœditatis, ne derelinquat te.* Ergò hæc eò spectant omnia, ut, qui conscientiam suam sordibus contractis exonerandam cupiat, illi sibi consulat, ut ne alios offendat, petat secretum, nec ceteros flagitiorum suorum fœtore corrumpat. Denique confessionis sacramentalis secretum esse summum admonet, ut benè à nobis esse dictum intelligas, utrumque Testamentum fine esse idem, sed formâ diversum. Quam exempli producti rationem, cum ad cætera accommodaveris, librum profecto quod dixi esse verissimum. Hinc jam secundum illud discurrerem oritur, ut vetus inefficax atque infirmum fuerit, novum perfectum et validum. Nam *lex per Moysen data est, gratia et veritas per Jesum Christum facta est.* Quomobrem à Paulo omnia illa veteris legis externa signa nominantur *tæcra, et egesta elementa*, quod spiritum gratiæ significarent quidem, sed minimè præberent; esse enim impossibile sanguine hircorum et taurorum auferri peccata. *Nihil igitur ad perfectum adduxit lex.* Contrâ novi Testamenti vis et efficacitas ea est, quæ possiat omnia peccata solvi: et coeleste regnum patere credentibus atque obtemperantibus Christo, quemadmodum copiose ad Hebræos scribens Apostolus probat. Ad hæc illud accedit quod vetus Testamentum ad paucos quosdam perlinuit, novum ad omnes omnium gentium homines. Ut enim demonstrat egregiè Eusebius Cesariensis, ea fuit legis Mosæica dispositio, quæ nullo modo posset nisi in unâ quadam provincia observari. Quo namque modo possent homines ad unum templum locumque definitum undiqùe ascendere? Quomam modo purificari ibi mulieres edito partu, et masculos suos primogenitos offerre, et representare homines frugum primitias, et pro peccatis expiandis delere hostias? Ipsa profecto præceptorum Mosaicorum series perspicuè declarat constructum quendam, atque angustum principatum, ut insanire omnibus modis Judæi hodiè videantur, qui legem prorsus contrâ legem observare contendunt. Quid novum Testamentum? *Ite, inquit, in mundum universum, et prædicatè Evangelium omni creature. Et venit hora, quando neque in monte hoc, neque in Jerusalem adorabis patrem. Spiritus est Deus, et eos qui adorant, in spiritu et veritate oportet adorare.* Igitur manifestum est hoc ad omnes gentes, illud ad exiguum populum pertinere. Ac si quis profundius rem inspi-

ciat, non dubitabit, quin lex sese ipsa quodammodo oppugnet atque evertat, hoc est, infrinam et inutilen, et quod amplius, penè impossibilem declarat. Quod Apostolus confirmat Galatis cum scribit ad hunc modum: « Quicumque ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt; scriptum est enim: « Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus quæ scripta sunt in libro legis, ut faciat ea. » Hæc suâ collectione Paulus tanquam certum atque expeditum se prætermittere indicat, illud, neminem fuisse qui fecerit omnia legis præscripta, quod erat propositum necessarium. Sicut Petrus ceterique Apostoli etiam judicaverunt dicentes: *Ut quid tentatis Deum imponere jugum super cervicem discipulorum, quod neque patres nostri neque nos portare potuimus?* Quare legem non sui gratiâ datam, sed Evangelio veluti suppositam, atque lactens vigentem, quatenus id quod erat perfectum adesset. Nusquam profectò meliùs discere possumus quam in ipsâ lege, quæ multitudine præceptorum, inutilitate quoque rerum, angustis demùm, vel potius impossibilitate ad implendum, satis nos commonet, alios se agere, aliud spectare quod permansurum esset, seque ministrum potius quam principem esse.

CAPUT XVI.

CUR VETUS TESTAMENTUM FINITUM SIT, QUAVE RATIONE.

Quibus ordine expositis, facilitum est videre cur vetus Testamentum temporale fuerit, novum æternum. *Illæ enim erant præcepta, ut habet Ezechiel, non bona, hoc est, infirma, angusta, multiplicia, perquam difficilia, quæ corpora quidem hominum contingerent, sed ad ipsam conscientie puritatem minimè penetrarent.* Pædagi igitur discipline paterna providentia successit, legi Evangelium, umbra ipsa rerum imago. Atque hoc modo vetus Testamentum simul et dissolutum est, et expletum. Nihil enim aliud sibi volebat, quam ut populum Dei ad Christum deduceret. Ac quemadmodum machine fabricando operi suppositæ, simul atque illud effectum est, condidit sanè, neque id iniquè fere videntur, quod in eum usum tantummodo comparatæ fuerint: ita lex vetus nihil aliud fuit quam fabricando novo supposita quadam machine, quæ ipso Dei opere effecto, potius impediimento nobis, quam adjuvamento foret. *Prophetæ, inquit, Christus et lex usque ad Joannem.* Atque hoc modo intelligenda est illa differentia utriusque Testamenti, quam Apostolus insinuat, cum scribit ad Corinthios: *Idoneos nos fecit ministros novi Testamenti, non litteræ, sed spiritus; littera enim occidit, spiritum autem vivificat.* Ubi queri non immeritò potest, cur litterarum veteri Testamento tributæ, spiritum novo reserret, si lex etiam spiritualis est, ut ipse aliàs censet. Adde quod eodem spiritu fidei locutos esse et novos et veteres patres ipse quoque confirmat. Quin etiam seipsum inter eos numerat, cum carnales sunt, et sub peccato tenendum queritur. Quid igitur ministris novi Testamenti spiritum arrogat, veteribus Patribus litteram tantum relinquit? Sed status diversus utriusque legis cogitari debet, ut quid proprium cuique sit intelligatur. Antè

enim quam veniret veritas, et oriretur Sol iustitiae in terra populus tunc ad intelligendum rudis, tunc ad parendum rebellis, per externa et crassa elementa docendus fuit ac terroribus ad obedientiam compellendus, sive etiam bonis futilibus quidem, sed quae stultis in pretio essent, invitandus. Haec omnia litteram sapienter vocat Apostolus; quod revera sicut littera ad aliud significandum comparatae sunt, quod qui litteratus non est, quia non percepit quamvis per paginas oculos ducat, nihil aliud quam inanem picturam pascentur; ita Judaei atque alii omnes legem quae spiritualis est, et spiritualia significat, carnaliter accipientes, nihil fructus referunt, quin etiam leduntur interdum, hoc est enim solum litteram. At in novo Testamento, quia non solum praeccepta data sunt, sed ipse spiritus gratia tunc mentem illustrans ad divina capienda, tunc animum inflammans ad amanda aeterna, et contentanda mortalia, recessissime idonei ministri Evangelii, non littera sed spiritu donati dicuntur. Neque tamen negandum est in veteribus fuisse quamplurimos qui spiritu decenterentur, habentes animum evangelicum, quamvis corpore legi servirent quod de Prophetis, de Patriarchis, de ipso legis interprete Mose, nullo modo dubitare potest, qui perfectionem sapientiamque illorum Patrum attenderit, ut nihil ferè sit in novo Testamento expromptum, ut Augustinus opinè sentit, quod illi Patres non dixerint aut cerè insinuaverint. Ut sunt contra nulli ac plerique homines Christianam atque Evangelicam legem proficientes, qui sensu carnali, vitæque valde imperfecta ad veteris quodammodo Testamenti statum pertinent. Neque de his loquitur qui Christum confitentur, factis negant, quos nullo modo heredes esse divinarum promissionum constat; sed de eâ parte honorum fidelium dico, qui terrenis rebus quodammodo affixi, adhaerent super Christi fundamentum, ligam, fœnem, stipulam, quos etiam more populi Judaici, uti et animales, sapientiam docere non expedit, sed metu salutari deterritos et externis officiis bonis occupatos, summa Dei benignitas servat, infirmos scilicet atque alios tantum manducantes, et diem sapientes, et littera potius quam spiritui adhaerentes. Horum maximus grex est semperque fuit in Ecclesiâ Christi, qui sub novo agentes Testamentum, tamen moribus et sensu vetus magis referre videntur. Contra atque illi, quos dixi, patres antiqui, quorum status veteris fuit, sed fides et spiritus novo Testamento digna. Quin etiam in eodem homine reperitur suo quodam modo quae ad utrumque statum Testamenti pertinent: est homo vetus et novus, interior et exterior, sensus et ratio, caro et spiritus. Nihil itaque mirum, si Paulus veteris hominis miseriam deplorans, se carnalem et sub peccato venditatum conqueratur, qui idem mente servit Deo, et legis spiritum approbat, et gratia novi Testamenti perfruitur.

Haec autem omnem de differentia litteræ et spiritûs, veteris et novi Testamenti disputationem absolvit nobis Hieremias Propheta, cujus producit Paulus testimonium in hæc verba: *Melioris Testamenti mediator est (de Christo scilicet agit) quod in melioribus repro-*

*missionibus sanctum est: vituperans enim eos dicit: Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et consuminabo super Israel et super domum Juda Testamentum novum, non secundum Testamentum quod fecit Patribus eorum in die quâ apprehendit manum eorum, ut educerem illos de terra Aegypti: quoniam ipsi non permanserunt in Testamento meo; et ego neglexi eos, dicit Dominus. Quia hoc est Testamentum quod disponam domui Israel post dies illos, dicit Dominus, dabo leges meas in mentem eorum, et in corde eorum, superscribam eas, et ero eis in Deum, et ipsi erunt mihi in populum. Illic ergo redeunt, quae diximus, omnia, ut brevissimâ periodo Joannes utriusque Testamenti diversitatem omnem exposuerit, eum dixit: *Legem quidem per Moysen datam; sed gratiam et veritatem per Christum esse factam.* Itaque quod interest inter eum qui jubet, et eum qui dat, quodque inter illud quod nihil est nisi quod designat, et quod per se est, id legem à gratiâ, Testamentum vetus à novo distare intelligamus.*

CAPUT XVII.

DE PARTITIONE VETERIS TESTAMENTI IN LEGEM ET PROPHETAS.

Quoniam universa Scripturae scopum ostendimus Christum, divino nobis verbo et promissum et exhibitum, ac de Testamento quod ratione dicitur, idque duplex cur sit, exposuimus, breviter utriusque etiam Testamenti partes quatenus ad institutum nobis de Christo revelato sermonem pertinet, persequi oportere videtur. Mihi verò nulla melior distributio venit in mentem eâ, quam Gregorius Magnus inducit, cum locum illum Ezechielis explicat sanè observem: *Cumque aspicerem animalia, apparuit rota una super terram juxta animalia, habens quatuor facies: et aspectus rotarum et opus eorum, quasi visio maris, et una similitudo ipsarum quatuor: et aspectus eorum et opera quasi sit toto in medio rotæ. Per quatuor partes eorum, cunctes ibant, et non revertentur cum ambularent. Rotam intelligi Testamentum, ac rotam in medio rotæ novum in vetere contentum non solum Gregorius, sed Hieronymus, et Ambrosius volunt. Quatuor verò facies rote, vel quod subditur, quatuor partes rotarum, optime ab illo explicantur, quod omnis divina Scriptura quadruplici distinctione constat. Vetus enim Testamentum lege et Prophetis; novum, evangelicæ et apostolicæ doctrinæ absolvitur. Ac communi quavis voce, vetus omne Testamentum legis nomine sæpenumero comprehenditur. Nam quod Christus dixit, *ut fiat sermo, qui in lege eorum scriptus est: quia odio habuerunt me gratis, manifestè in psalmis scriptum legitimus, ita non solum Prophetas, sed etiam Psalmos legis nomine accipimus. Nonne, inquit, scriptum est in lege vestra, quia ego dixi: Dii estis? quod iidem in Psalmis haberi nemo ignorat. Illud autem quod Apostolus scribit ad Corinthios, in lege scriptum est, quoniam in aliis linguis et labiis aliis loquitur populo levitæ, et, nec sic exaudient me, dicit Dominus, ex Isaiâ depromptum est. Quare cum lex ab Evangelio secerit, totum Testamentum vetus, etiam Prophetas et Psalmos comple-**

ctur. Sed utitur frequenter Scriptura eâ voce contractis, ac totum vetus Testamentum in legem et Prophetas secat; quæ quidem est partitio percelebris. Sic Christus: *Lex et Propheta usque ad Joannem, volens intelligi vetus Testamentum se adveniente finitum ac rursus: Hæc est enim lex et Propheta.* Et illud: *In his duobus mandatis universa lex pendet et Propheta.* Et in Actis Apostolorum Paulus, se credere omnibus quæ scripta essent in lege et Prophetis. Idem suadebat Judæis Roma de Jesu ex lege Moysi et Prophetis. Sed rogas quid hic legis, quid Prophetarum partibus cedat? Mox sanè judicio, quæ à Moysæ scripta sunt legis propriè sortita sunt vocem, quamvis ante datam legem facta referantur. Nam ad Galatas scribens Paulus: *Qui sub lege, inquit, vultis esse, legem non legis? et producit Scripturam de Abraham duos filios habente, nunc de ancillâ, alterum de liberâ. Alibi quoque mulieres subdi debere viris, ut lex præcipit, quod utrumque ex Genesi ante scriptam legem protulit. Prophete vero accipiuntur reliqui omnes sacri Scriptores, sive historiam sacram, sive Agiographa, sive Psalmos, sive Prophetiam propriè dictam litteris mandaverit; videtur autem is ordo divinarum Scripturarum præcipuè à Samuele inchoare. Etenim Petrus Apostolorum princeps in eâ concione quam habuit ad populum Hierosolymitanum circumfusum, ac claudum subitè integritati redditum obstupescens, post multa de Christo, post testimonium ex lege Moysi assumptum, pergit dicere in hunc modum: *Et omnes Propheta à Samuel et deinceps qui locuti sunt, annuiverunt dies istos. Ubi satis insinuat post Moysen Prophetas à Samuele numerari. Sed quoniam reperimus historias Josue, Judicium et Ruth ante tempora Samuelis, quæ Moysi voluminibus certum est non comprehendi, aut hi libri tanquam Appendices Moysi legi annumerantur, aut à Samuele scriptos possumus estimare, aut certè Petrum nihil aliud sibi voluisse, quam præcipuè et maximè illustrâ de Christo oracula Prophetarum, à Samuele cepisse, cum alioqui Scriptura divina, etiam ipsum Josue annumeret in Prophetis.**

CAPUT XVIII.

DE ALIA PARTITIONE VETERIS TESTAMENTI IN LEGEM, ET PROPHETAS, ET PSALMOS.

Verùm testamētū veteris partitionem in legem et Prophetas, quæ est celebratissima ac familiarissima Scripturis, invenimus aliâ quoque ratione factam à Christo, qui pro duobus tres Scripturæ de se partes commemorat ad hunc modum: *Et dixit ad eos: Hæc sunt verba quæ locutus sum ad vos, cum adhuc essem vobiscum, quoniam necesse est impleri omnia, quæ scripta sunt in lege Moysi, et Prophetis et Psalmis de me. Quid, oro, cause est, cur hic Dominus vulgatâ ac solemnî partitione legis et Prophetarum nimis contentus, etiam psalmodum mentionem peculiarèr adhibendam putavit? An propheta David non fuit? An eum libri Prophetarum commemorantur, non in his vel primis intelligi solet Psalmorum liber? Itâ est planè,*

dubitare non possumus. At Christus magnâ certè ratione non solum psalmos distinctè commemoravit, verum etiam ultimo loco posuit, hoc est, proximo sibi, quamvis tempore anteriore cæteris prophetis scripti sint. Etenim ipso dicendi ordine insinuavit, tametsi omnis vetus Scriptura Christum annuntiat, legem tamen Moysi id præcæris et obscuris facere, Prophetas apertius et copiosius: Davidicos psalmos omnium uberrimè. Quam ob rem amplius quam cæteræ Scripturæ fidelibus sunt in ore, et toto animi curricula frequentantur. Breviter verò distributionis commemoratè, quod ad institutum nostrum pertinere videbitur, partes singulas persequemur.

CAPUT XIX.

IN LIBRIS MOYSIS FLERAQUE ALLEGORICÈ ET OSCURÈ DICTA ESSE DE CHRISTO.

Ergo Moysen de Christo scripsisse, ipse Christus est auctor: Scripsisse autem tacet et obscurè plerique, satis declarat, cum scrutari jubeat illos Scripturas, et eum se illarum interpretem adhibet, incipiens à Moysæ. Car autem famulus Dei Moysès eum de facie Domini videri, ac mysteria salutis nostræ manifestè cognoverit, tamen vultum suum operuerit cum loqueretur ad populum, hoc est, divina mysteria non sine magnis involucribus tradiderit, quemadmodum Paulus apostolus interpretatur? Causa illa fuit, quod rudem et ineptam tantis rebus capiendis plebem nactus esset. Quod Scriptura significat eum dicit: *Ita ut non possent intendere filii Israel in faciem Moysi propter gloriam vultus ejus.* Est verò sapientis magistri, ad auditorum se captum accommodare. Quare imperium prorsus ac penè infantile genus humanum ita Spiritus sanctus maximas res edocuit, ut paulatim sensu crescente, etiam divinarum rerum atque altissimarum scientia proficeret. Offendit enim atque perstringit infirmos oculos, lucem non assumens copia ipsa lucis; eadem adumbratione congruenti attemperata, mirè fovet ac recreat. Itaque libri Moysi pleni obscuritatibus et ænigmatibus sunt, rebusque ipsis, quas narrant, non minus prophetant quam verbis, quod proprium divinitatis sit per res ipsas gestas loqui, ut homines per verba solent. Notumque est Pauli documentum ad innumeralia Scripturæ arcana aperienda summopere necessariam: *Omnia in figurâ contingebant illis; scripta sunt ad correptionem nostram.* Debemus autem in his que in novo Testamento de veteri interpretata tenemus, etiam ad reliqua conjectanda institui. Nam quemadmodum parabolas quasdam suas ipse Christus exponere dignatus est suis, ut cæterarum etiam rationem interpretandarum exemplo propositio discerent, ut de eo qui semen jecit, quæ partes tres interierunt, reliqua fructum attulit plurimum, et de zizanis non eruentis ante Judicium, et si qua sunt simili modo erudenda; ita quoque non pauca in lege simpliciter narrata, quam reconditis sensus de Christo, et Ecclesiâ admirabilî fœcunditate gestant, ab ipso Salvatore illiusque apostolis explicata sunt, ut quo sit divini sermonis intelligendū ratio, eodem tramite disceremus. Quis enim cum duos filios habuisse Abraham

patriarcham legeret, in iis duo Testamenta intelligeret, nisi Paulus interpretaretur? Quis immensas diluvis aquas quibus mundus interit, brevem baptismi nostri aquam, quæ homo vetus interit, et novus effloratur, acciperet, aut ita philosophantem non contemneret, nisi Petri auctoritate cohiberetur? Nonne talibus exemplis divinitus auctoritate introductis, supercilium illorum deprimitur, qui allegoricos sensus contemnunt, qui nullos adhibendos putant, nisi rebus valde inter sese similibus? At certe Scriptura non solum ita tenuiter adumbrata commendat, ut nihil negligamus, nihil quamvis exilime de Christo et Ecclesiâ speciem præbeat, relinquendum putemus; verum etiam ex contrariis contraria interdum pronuntiat. Adam enim typum Christi facit, non in eo tantum quod primus homo de terrâ, terrenus, secundus homo de cælo cælestis, ut sicut imaginem terreni portavimus, ita cælestis quoque portemus; sed in eo maxime, in quo Christo plurimum adversatur, hoc est, in fraude, in peccato, in inobedientia, per quam peccatores constituti sunt multi, etiam qui non peccaverunt in similitudinem prævaricationis Adæ. Cur hoc? Ut planè intelligamus per obediendum Christi justificari plurimos, atque in iis etiam multos qui non obediunt in similitudinem Christi, hoc est, qui nullis bonis actibus sese Deo addixerunt, sed tantum merito Christi commendati sunt, quales esse omnes parvulos in ipso baptizatis catholica fides tenet. Idcirco Apostolus dixit: *Quis est forma futuri.* Quæcumque verò de sacrificiis et oblationibus in lege instituta sunt, Christi agni immaculati verum perfectumque sacrificium adumbrare, nemo dubitat, qui epistolam ad Hebræos legerit, in quâ his de rebus copiosè disserens Paulus *ambram* lege attribuit futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum. Quod, quam ob rem dixerit, mox declarat, quod impossibile sit sanguine litæorum et taurorum offerri peccata, quemadmodum psalmus habet: *Holocausta et pro peccato non postulasti, aures autem perfecisti mihi.* In quâ voluntate, inquit, sanctificati sumus per oblationem corporis Jesu Christi semel. Quam veterum victimarum cum uno vero perfectoque sacrificio commutationem Malachias quoque eleganter cecinit. *Non est, inquit, mihi voluntas in vobis, et unus non suscipiam de manu vestra. Ab ortu enim solis usque ad occum magnum est nomen meum in gentibus, et in omni loco sacrificatur et offertur nomini meo oblatio munda.* Quod de Christiana religionis singulari sacrificio Eucharistiâ dici, Patres omnes intellexerunt, et res ipsa nos abundè docet. Atque ut tam multis illis hostiis et oblationibus crucis unicum sacrificium, perfectamque oblationem significari rectè ex Apostolica doctrinâ accipimus, ita Sacramenta quoque nostra et populi Christiani cursum, ibidem debemus agnoscere. Quâ de re seriò nos Apostolus commonet: *Nolo, inquit, os ignorare, fratres, quoniam patres nostri omnes sub uno fuerunt, et omnes mare transierunt, et omnes in Moyse baptizati sunt in rubro et in mari, et omnes eamdem escam spirituales manducaverunt, et omnes eandem potum spirituales biberunt; bibebant autem de spi-*

ritualis consequente eos petra; petra autem erat Christus. (hoc est, non presentem illam petram, sed futuram spiritaliter Christum debetis accipere), *sed non in pluribus eorum beneplacium est Deo. Hæc autem in figurâ facta sunt nostri.* Hæc Baptismi atque Eucharistiæ, totiusque doctrinæ Evangelicæ insinuatio fit. Itaque hæc hæc regulâ recti facit cætera beneficia illi populo præstita ad spiritalia Ecclesiæ bona divinitus collata transferre. Jam quæ de animalium ciborumque veterum ratione lex præcipit, Cyrilli atque Augustini documento servato, ad actum immundorum, quæ verè inquinant mentem, expultricem philosophiam accommodare, ejusdem operæ est. Idque nos Evangelium satis docuit uno illo verbo: *Non quod intrat in os inquinat hominem, sed quod procedit de ore.* De corde enim exeant cogitationes male, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemie. Itaque secundum Apostolum *lex spiritalis est;* sed cum lata esset populo et duro, et rudi, spiritum carne, quasi gladium vaginâ, textit, ne temerè attractus naceret potius imperitis, qui prouident districtus à spiritalibus viris, et fulget egregiè, et adversus hostes magno adjumento est.

CAPUT XX.

EXTARE IN LEGE NONNULLA DE CHRISTO TESTIMONIA CLARISSIMA.

Quamquam autem libri Mosaiæ, quibus à Christo remotissimi sint, et audiores nacti maxime ineptos, obscurissimè pleraque de Christo pronuntiant, magisque per allegorias quam per predicationem apertam propriamque futura vaticinentur; tamen summus sacræ omnis Scripturæ auctor Spiritus sanctus, ut maiestatem præscientiæ suæ ostenderet atque remota ac propinqua perspicentis, in iis ipsis antiquissimis libris nonnulla usque adeò aperte et perspicue de Christo dixit, ut apertiora neque in Prophetis neque in Psalmis legamus. Exempli causâ pauca subjungam. In ipso generis humani exordio serpentis dicitur: *Inimicitias ponam inter te et mulierem, et semen tuum, et semen illius, ipsa conteret caput tuum, et tu insidiaberis calcaneo ejus.* Quod de Christo per crucem diabolum vincente, vicissimque in illo suo exitu ab ipso appetito et impugato, dici certissimum est atque manifestissimum: cum præsertim Hebraica ad semen referant secundam illam clausulam: *Ipsam conteret caput tuum.* Quid illud? *Benedicentur in semine tuo omnes gentes;* quod tertio Abraham audivit ex Deo: Isaac et Jacob semel atque iterum? Nonne manifestam de Christo continent Prophetiam? Aut quod usquam præclarus vaticinium extat, quam illud Jacob jam moriturus? *Non auferetur sceptrum de Juda nec dux de femore ejus, donec veniat qui militandus est, et ipse erit expectatio gentium.* Quamvis enim non facile sit demonstrare de tribu Judæ, mansisse vel reges vel duces usque ad Christi adventum, tamen inter omnes constat, cum primùm alienigena atque Idumæus Herodes regnum Israël occupasset, tunc omninò Christum adventasse in mundum. Itaque Eusebius Casariensis intelligit non prius defec-

torum Ducatum de semine Jacob, quam venire Christus: quod velint, nolint Judæi, perquam olim impletum est, ut frustrâ suum Messiam præstolari vel hoc testimonio aperte coarguantur. Proterea Balaam divinitus afflatus ita exclamat: *Videbo eum, sed non modo intuebor illum, sed non propè. Orietur stella ex Jacob, et consurgit virga de Israel, et percussit duces Moab, vastabitque omnes filios Seth.* Quod de vocatione Gentium, Christi ortum stellâ indicante, predictum, sicut à Mattheo narratur, nemo dubitat. Omnium autem præclarissimum notissimumque oraculum in Deuteronomio legitur: *Prophetam de gente tua, et de fratribus tuis sicut me suscitabit tibi Dominus Deus tuus, ipsum audies.* Et mox: *Prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum similem tui, et ponam verba mea in ore ejus, loqueturque ad eos omnia quæ præcepero illi. Qui autem verba ejus quo loquetur in nomine meo, audire noluerit, ego ultor existam.* Quomodo modum verò de nullo alio Propheta hæc accipi possint, quam de Jesu Nazareno, quoniam eruditè et copiosè ille ipse vir doctissimus Eusebius demonstrat, nihil opus est nobis amplius immorari. Sed cum Philippo, Petro, et Stephano hunc ipsum esse Jesum de quo illa scripta sunt, etiam cæcis ostendere possumus. Scripsisse igitur de Christo Mosem plerumque quidem obscure aliquando etiam expressè satis ostensum est.

CAPUT XXI.

PROPHETAS DE CHRISTO SPIRITUS COPIOSUS ET APERTUS.

Secundo loco Dominus Prophetas post legem commemoravi, cum illa discipulis excitatus à mortuis dixit, de quibus disputatum jam dudum: *Necesse est, inquit, impleri omnia quæ scripta sunt in lege Moysi, et Prophetis, et Psalmis de me.* Prophetas congruentiis accipimus, qui majores quatuor, minores duodecim vulgò numerantur, quorum etiam Ecclesiasticus meministi, quamvis Danielæ præterierit, fortassè quod Chaldeo, non hebraico sermone sicut Esdras, quem itidem tacet, scriptus esset. Fuere verò præter hos alii complures, ut Samuel, ut Nathan, ut Elias, ut Eliseus. Sed hi vel nihil litteris commemorarunt, vel historias sacras scripsisse putantur, in quibus Christi venturi vestigia nonnulla posita sunt. Sed propheticò stylo revelationes sermonesque suos illi, quos dixi, digesserunt, ac proterea prophete, veluti proprio nomine vocantur. Quamquam Salomon ipse, et Job, et Sapientie auctor et Ecclesiasticus eximias interdum de Christi mysteriis prophetias afferant; quippe qui spiritu Christi imbuti non moribus solum, sed fidei quoque Christiane plurimum prosint. Sed in Prophetis illis sexdecim, quos dixi, sine dubio copiosior et illustratio est de Christi adventu cæterisque mysteriis ejus, oratio. Et quamvis pro temporum illorum opportunitate, multa de moribus tradant, multa vel mimentur tristia vel secunda polliceantur, multa vel mimentur tristia vel conatus illorum ad Christi regnum celebrandum ferunt, idque partim rerum presentium occasione sum-

pta, partim absoluto prædicendi futura spiritu. Verum est enim quod Stephanus affirmat, hos omnes pronuntiasse de adventu Justini, et quod Petrus, omnes prophetas Christo testimonio perhibere. In omnibus verò longè excellit Isaias, Christum, Christique æmnia et æterna et præclara perspicue celebrans, ut ab antiquis Patribus Evangelista meritò nominetur. Daniel quidem certissimè valdeque expressè Christi adventum ipsum ferè tum posteriorem denuntiat, Hieremias et Ezechiel etiam personis ipsis suis Christum sæpè prophetant, et illustra valde de illo canunt. Cateri quoque, præsertim Zacharias, et Michæas, et Joel, et Malachias, tanquam stellas quasdam primæ magnitudinis, de Christi adventu et regno præclara multa suis monumentis insculpunt. Sed, ut dixi, Isaias longè superat cæteros, unusque hic ferè plusquam reliqui omnes ad Christi regnum, illiusque notitiam conferat.

CAPUT XXII.

PSALMUS SUPRA OMNES SCRIPTURAS VETERES CHRISTUM CELEBRARE.

Utrum Isaias hæc parte etiam Davidis spiritum arquet, an ab illo uno vincatur potius, non facile dixerim. Vide tur mihi tamen in Christi mysteriis præcedendis, una Davidi palma concedi. Primum persona illius veluti imago quædam est Christi ipsius. Itaque vel nomine alterius alter sæpè vocatur, quemadmodum imaginibus præclaris usum venire solet. Nam cum Oseas dicit: *Questurios filios Israel Dominum Deum suum et David regem suum;* et cum Ezechiel: *Davidem principem futurum inter oves Domini;* et cum Hieremias: *Servius Israelis Deo, et David regi suo,* nemini est dubium Christum Davidis nomine intelligi. Neque enim genera solum, quod cæteris regibus et patribus in Christi genealogiâ commixto fuit, sed similitudine quædam admirabili David Christum exhibuit: ex quo filius David insigniter vocari voluit, quemadmodum similitudine non parvum argumentum docuit ad excellentem regis Davidis de Christo cognitionem comprobandum. Hinc fit ut argumenta Psalmorum ex historia quidem plerumque petenda sint; sed ad mysteria ex prædicta couda progressi semper inveniuntur, quæ longo tractu historie angustias excedunt. Maxima enim Psalmorum pars in Christo celebrando consumitur. Quin etiam complures fuisse Illiaris meminit, qui omnia quæ in libris Psalmorum scripta sunt, ad personam Domini nostri migravit filii Dei existimant esse referenda, nihilque in eis aliud quam quod ei sit proprium, contineri. Quæ eorum opinio, ait ille, argui non potest. Quam tamen non omninò probat, nisi quemadmodum in alio loco scribit: quia omnia in Christo et per Christum sunt, quicquid illud in Psalmis ei sub diversorum est nomine prophetarum, omne de ipso est. Quamquam enim diversa sint argumenta Psalmorum, et quidam in eis historicè, quidam prophetici magis, atque alii mysteria potius, alii mores legemque commendat, ac in omnem vitæ bene instituende partem copiosè instructi sint; tamen non falsò viri pii et docti

consent vix ullum esse in iis, qui Christi gustum aliquem non prae se ferat. Itaque et à sanctis Patribus maioribus nostris nulla Scriptura pars et plenior et melior Christiano iudicatur lectione Psalmorum, nulla aequè ab ipsa matre omnium Catholicà Ecclesià frequentatur, ut quemadmodum omnibus edulis panis adhibetur, ita toto decursu anni cum cetera Scripturae varientur, omnes tamen cantione Psalmorum consociantur. Ac debent sane Deo dicati viri Ecclesiastici, sicut hunc librum assidue versant ac manibus terunt et ore petunt, ita animam intelligentie eorum quae frequentant, adhibere, magnos sine dubio fructus, copiososque splendores divinarum illustrationum inde relaturi: quod experimur homines aliqui non insigniter literati, sed qui iuxta Apostolorum psallunt, spiritu et mente psallunt. Quasdam autem ceteros Prophetas antecit in mysterio Christi unus David, videtur mihi Scriptura apertissime declarare, cum in libris Regum ad hunc modum de illo loquitur: *Hæc sunt autem verba novissima, quae dixit David filius Isai: dixit enim cum constitutum est de Christo Deo Jacob, egregius psalter Israel: Spiritus Domini locutus est per me, et sermo ejus per linguam meam. Ubi post recitatum psalium in numero quidem nostrum psalterii decimum scriptum, sed ab auctore libri regnorum novissimum dictum, laudem egregiam Davidis ponit, quod is vir sit, cui constitutum est de Christo, hoc est, cuius institutum omne fuit Christum canere. Illud namque quod nos legimus, cui institutum est de Christo, alii explanant, atque ad Hebraica, ut referunt viri doctissimi, magis accommodatè legunt, super Christo, id est, qui à Deo constitutus fuit ut de Christo loqueretur, et carmina oederet. Ob quam rem egregium psalter Israelis dicit, cuius os et linguam nequaquam Pythium, sed verè divinus Spiritus atque odor impleverit. Hic populi Israelitici, hic Facus noster est, et si quo alio nomine divinus Lyricus innoscescere queat: egregius certe, atque omnium qui inquam vel fuere vel futuri sunt, vates elegantissimus. Cui singulare fuit perpetuum Christum, Christique res admirandas carmine celebrare. Quod ipse Christus agnosces, commemoratà lege et Prophetis in se prædicando, summum dignissimumque locum Psalmis attribuit.*

INDEX TESTIMONIORUM

A CHRISTO ET APOSTOLIS

IN NOVO TESTAMENTO CITATORUM EX VETERI;

Quæ hæc in id congesta sunt, ut pii lectores nativam quorundam intelligentiam, quæ ab ipso Christo vero interprete, et Spiritu ejus per Apostolos sibi tradita, assequantur, perspiciantque in quem usum ea Apostoli et Evangelistæ adduxerint.

GENESIS.

1. Masculum et feminam fecit eos, *Math. 19,*

EVANGELICAM ATQUE APOSTOLICAM DOCTRINAM LEGI ET PROPHETIIS IN MYSTERIIS CHRISTI LEGEM CONSUMMATAM AFFERRE.

Quoniam verò quæ prædicantur nullà meliùs ratione capiuntur, quàm cum presentia atque effecta narrentur, vetus Testamentum, quod in prædicando Christo et regno ipsius totum versatur, excipit novum, ubi et Christus ipse per historiam evangelicam exhibetur atque Dei digito ostenditur, et per apostolicam tùm vitam, tùm doctrinam à toto mundo et auditor et cofitur, quod est regnum ejus celeste, hoc est, Ecclesià Christiana Deum piè colens, et feliciter assurgens. Quare tota novi Testamenti ratio in has duas partes rectè à Patribus distributa est, in evangelicam atque apostolicam Scripturam. Evangelica quidem plurimà ex parte altior sensu, stylo humilior, quod ad homines minùs purgatos Dei verbum loqueretur; Apostolica verò plerumque Dei mysteria aperitiùs tradens, quippe cum jam esset Spiritus datus, et Jesus per passionem suam glorificatus, aperitiùsque sensum suorum ut Scripturas intelligerent ac divina caperent: cum sit auctor ipse et principium et finis, & et a, nullam de Christo discendo meliorem aptioremque methodum tradi puto, quam ut à doctrinà evangelicè inchoet omnis divine Sapientie studiosus, cui adjungat protinus apostolicam, inde ad Psalmos et Prophetas, et legem gradum facturus, ex iisque omnibus rursus ad Christi Evangelium rediit facto. Hæc enim illa est scala, quæ alios descendentes, alios ascendentes sustinet; quæ una est via in cælum, quod vero Israelitici Nationales ait: *Amen, amen dico vobis, vidistis cælum apertum et Angelos Dei ascendentes et descendentes supra Filium hominis.* Hic si cælum apertum, Scripturam revelatam exponere velim, neque novam rem, neque à veritate alienam facturus sim; Angelos verò, Dei ministros et prædicatores, tùm anteriores, tùm posteriores in Christo, omnes sibi mutuo occurrentes, atque eundem fidei spiritum habentes, vel me tacente Paulus alloquitur. Itaque in Christo et per Christum atque ad Christum omne ministerium nostrum est, sive ascendamus in Deum, sive descendamus ad homines. Sive enim mente excedimus, Deo; sive sobrii sumus, vobis. *Charitas enim Christi urget nos, aiebat ille.*

Adam in animam viventem, *1 Cor. 15. — 2.* Dimittet homo patrem et matrem, et adhaerebit uxori, *Math. 19, Marc. 10; Ephes. 5, 1 Cor. 6. — 2.* Erunt duo in carne unà, *Math. 19, Marc. 10, 1 Cor. 6, Gal. 3. — 12.* Exi de terra tuà et de cogitatione tuà, *Act. 7. — 12.* Et in semine tuo benedicentur omnes gentes, *Act. 3, Ephes. 5. — 15.* Sic erit semen tuum, *Rom. 4. — 15.* Credidit Abraham Deo, et reputatum est illi ad justitiam, *Rom. 4, Jacob. 2, Gal. 5. — 15.* Erit semen tuum peregrinum in terrà non suà, *Act. 7. — 17.* Quia patrem multarum gentium constituit te, *Rom. 4. — 18.* Secundùm hoc tempus veniam, et erit Saræ filius, *Rom. 9. — 21.* Ejice ancillam et filium ejus, *Gal. 4. — 21.* In Isaac vocabitur tibi semen, *Rom. 9. — 22.* Nisi benedicens benedicam te, etc., *Hebr. 6. — 22.* Quia benedicentur in te omnes gentes, *Gal. 5, Act. 3. — 25.* Quia major serviet minori, *Rom. 9.*

EXODUS.

5. Ego sum Deus Abraham, etc., *Math. 22, Marc. 12, Luc. 20. — 9.* In hoc ipsum exclavi te, ut ostendam in te potentiam meam, *Rom. 9. — 12.* Os non comminuetis ex eo, *Joannis 19. — 15.* Omne masculinum adspersum vultum, *Luc. 2. — 16.* Qui multum non abundavit, etc., *2 Cor. 8. — 20.* Non mechaberis, *Math. 5. — 20.* Non adulterabis, non occides, non furtum facies, non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium, non concupisces, *Rom. 7. — 20.* Non concupisces, *Rom. 7. — 20.* Non occides, *Math. 5, Luc. 18. — 20.* Honora patrem tuum et matrem tuam, *Math. 15, Marc. 7, Ephes. 6. — 21.* Qui maledixerit patri suo, vel matri, morte moriatur, *Math. 15, Marc. 7. — 21.* Oculum pro oculo, dentem pro dente, *Math. 5. — 22.* Principi populi tui non maledices, *Act. 25. — 24.* Ille sanguis testamenti, quod mandavit ad vos Deus, *Hebr. 9. — 25.* Vide, omnia factio secundùm exemplar, quod tibi ostensum est, etc., *Hebr. 8, Act. 7. — 52.* Fac nobis deos qui præcedant nos, *Act. 7. — 55.* Miserebor tui voluero, etc., *Rom. 9. — 51.* Non sicut Moyses penebat velamen super faciem, *2 Cor. 2.*

LEVITICUS.

12. Sancti eritis, quoniam ego sanctus sum, *1 Petr. 1. — 18.* Qui fecerit homo, vivet in eà, *Rom. 10, Gal. 3. — 19.* Non perjurabis, *Math. 5. — 19.* Diliges proximum tuum sicut teipsum, *Roman. 13, Gal. 5, Jac. 2, Math. 22, Marc. 12. — 19.* Diliges proximum tuum, *Math. 5. — 20.* Qui maledixerit patri et matri, etc., *Math. 15. — 24.* Oculum pro oculo, *Math. 5. — 26.* Quoniam inhabitabo in illis, et inambulabo, etc., *2 Cor. 6.*

NUMERI.

9. Os non comminuetis ex eo, *Joan. 19.*

DEUTERONOMIUM.

4. Etiam Deus noster igitur consumens est, *Hebr. 12. — 5.* Non concupisces, *Rom. 7, 15. — 3.* Non occides, *Math. 5, Luc. 18. — 5.* Non mechaberis, *Math. 5, Luc. 15. — 5.* Non furtum facies, *Luc. 18, Rom. 13. — 5.* Non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium, *Luc. 18, Rom. 13. — 5.* Honora pa-

trèm et matrem, *Math. 15, Marc. 7, Ephes. 6. — 6.* Audi, Israel, Dominus Deus tuus Deus unus est, *Marc. 12. — 6.* Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde, etc., *Math. 22, Marc. 12, Luc. 10. — 6 et 10.* Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies, *Math. 4, Luc. 4. — 6.* Non tentabis Dominum Deum tuum, *Math. 4, Luc. 4. — 8.* Non in solo pane vivit homo, *Math. 4, Luc. 4. — 10.* Deus personam hominis non accipit, *Gal. 2. — 18.* Prophetam suscitabit vobis Dominus Deus, *Act. 3, 7. — 19.* In ore duorum vel trium testimonium stabit omne verbum, *Math. 18, Joan. 8, 2 Cor. 13. — 19.* Oculum pro oculo, dentem pro dente, *Math. 5. — 21.* Maledictus omnis qui pendet in linguo, *Gal. 5. — 25.* Non alligabis os hovi trituranti, *1 Cor. 9, 1 Timoth. 5. — 25.* Si quis mortuus fuerit non habens filium, *Math. 21, Marc. 12, Luc. 20. — 27.* Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus, etc., *Gal. 5. — 50.* Quis ascendit in cælum? *Rom. 10. — 50.* Propè est verbum in ore tuo, et in corde tuo, *Rom. 10. — 52.* Ego ad emulationem vos adducam in non gentem, etc., *Rom. 10. — 52.* Mihi vindictam, ego retribuam, *Rom. 12.*

JOSUE.

1. Non te deseram, neque derelinquam, *Hebr. 15.*

REGUM II.

6. Ego ero illi in patrem, et ipse erit mihi in filium, *Hebr. 1.*

REGUM III.

19. Domine, prophetas tuos occiderunt, etc., *Rom. 11. — 19.* Reliqui mihi septem millia virorum, *Rom. 11.*

JOB.

3. Comprehdendam sapientes in astutià eorum, *1 Cor. 5.*

LIBER PSALMOREUM.

2. Quare fremuerunt gentes? *Act. 4. — 2.* Filius meus es tu, ego hodie genui te, *Act. 13, Hebr. 5. — 2.* Reges eos in virgâ ferret, *Apo. 2, 19. — 4.* Irascimini et nolite peccare, *Ephes. 4. — 5.* Sepulcrum patens est guttur eorum, *Rom. 5. — 6.* Discedite à me, omnes qui operamini iniquitatem, *Math. 7, 25, Luc. 13. — 8.* Ex ore infantium et lactentium, etc., *Math. 21. — 8.* Quid est homo quod memor es ejus? *Hebr. 2. — 8.* Omnia subiecit sub pedibus ejus, *1 Cor. 15. — 9.* Quorum os maledictione et amaritudine plenum est, *Rom. 3. — 15.* Non est justus quisquam, non est intelligens, *Rom. 5. — 15.* Velocipes eorum ad effundendum sanguinem, *Rom. 5. — 15.* Providelam Dominum in conspectu, etc., *Act. 2. — 15.* Non dabis sanctum tuum videre corruptionem, *Act. 2, 15. — 17.* Ego eram fidens in eum, *Hebr. 2. — 17.* Propterea confitebor tibi in gentibus, Domine, *Rom. 15. — 18.* Et quidem in omnem terram exivit sonus eorum, *1 Tom. 10. — 21.* Eli, eli, lama sabachani, *Math. 27, Marc. 15. — 21.* Diviserunt sibi vestimenta mea, *Math. 27, Joan. 19. — 21.* Nudifabam nomen tuum fratribus meis, *Hebr. 2. — 25.* Dominus est terra et pleniudo ejus, *1 Corinth. 10. — 24.* Odio habuerunt me gratis, *Joan. 15. — 50.* In manus tuas commendo spiritum meum, *Luc. 25. — 51.* Beati quorum remissa